

A MAGYARSÁG EGYSÉGÉNEK PROBLÉMÁJA.

A magyarság *egységének* problémáit és állapotát szándékozom minden lényeges vonatkozásában megvilágítani. Vázlatos lesz munkám és egyenlőtlen, mert rendszeresen kidolgozott tanulmány több időt és nyugalmasabb időket kívánna, mint amennyi és aminő ma rendelkezésre áll. De talán így is jelenthet valamit, ha megindít az olvasóban olyan gondolatsorokat, amelyek egységünk erősítését szolgálják.

Egy szervezet egységét, még ha valójában szellemi természetű is az, mint aminő egy nemzet, három irányú vizsgálódással ismerhetni meg: az anyagi, az alkati és az ezeket formáló erők, vagyis a szellemiség egységének megfigyelésével. Nem kétséges, hogy ezek közül a szellem a legsúlyosabb tényező. Mens agitat molem. De csak bizonyos korlátok között, amelyeket az anyag sajátja és az alkatban rejlő adottságok ellenállása emel. Az emberanyag és a szervezet szemügyrevételének tehát meg kell előznie a szellemi erők működésének vizsgálatát, mint ahogy a gépész is előbb a gépet, az orvos a testet kopogtatja meg és csak azután figyeli a mozgatóerők, az életerő működését.

A társadalmi alakulat akkor egységes, ha tagjai és szervei, tehát azok, akik alkotják és vezetik, *összeműködnek* és így a társulás a közös érdekek, célok szolgálatára vezet. Az egység ismertetőjele tehát az összeműködés, feltétele pedig ennek akarat, így van ez a legegyszerűbb, egycélú organizációnál és a nagy, természetes közösségeknél egyaránt. Amíg azonban az egycélú alakulatoknál az egység tisztán a helyes szervezéstől függ és az összeműködés készsége mindenkinél eleve feltételezhető, hiánya pedig egyes személyek kicserélésével könnyen kiküszöbölhető, addig nagy, sok irányban működő, egymással összeszövődő és szinte a természetes organizmusokhoz hasonlóan fejlődésükben csak részben alakítható társadalmi közösségek

összeműködését, tehát egységét olyan tényezők és erők zavarják, amelyekkel a vezetőknek meg kell alkudniok. Egy nép, egy nemzet, egy állam egysége mindig viszonylagos valóság, sokszor pedig még ez sem, csak merő eszmei cél, amelynek elérésére nincs mód, nincs remény, nincs feszülő akarat. Ez a nép meghasonlása: a forradalom, ez a nemzethalál, ez az állambomlás, ezek azok a karöltve járó rémek, amelyek elűzése válságos időkben minden lelkiismeretes és jószándékú társadalmi vezetőnek, sőt minden *hazáját féltő* igaz embernek is legfőbb gondja.

I.

A nemzet testi valósága és egyben szellemiségének szerve az egyedeiben biológiai és egyben lelki életet élő nép. Akár az állam, akár a nemzet egységére gondolunk, feltétlenül előbukkan a nép, amelynek minőségétől igen nagy mértékben függ a nemzet és az állam egysége egyaránt. Ez tehát a nemzetté érett és állammá szerveződött társadalmi szervezet «anyaga». Első kérdésünk tehát: mikor egységes a nép, mint biológiai valóság?

Nem akkor, ha teljesen tiszta, keveretlen fajú. Ilyenek a valóságban talán sehol sincsenek. De a biológiai egység, vagyis a teljes homogenitás nem is felel meg a társadalmi egységfogalomnak, amely, mint láttuk, összeműködést fejez ki, célközösséget, ennek megfelelő irányt, akaratot, ezek meglétéből születő összhangot. Mindezek azonban bizonyos összefüggésben vannak a nép biológiai valóságával, minőségével, kevertségének fokával, képletével. A nép egyedeiben él a *biológiai közelség-érzete*, ez jelentkezik, mint az ösztönök egyezése, mint könnyű kapcsolódás, mint vonzalom. Szerepet játszik a párválasztás belső tényezői között csakúgy, mint a társadalmi életfolyamatok egész vonalán, őrzi, erősíti a nép természetes harmóniáját, egységét. Nem a kevertség foka, kisebb vagy nagyobb mértéke szabja meg a biológiai közelség-érzetének erősségét és társadalmi kötőerejét, hanem egy biológiai képlet kialakulásának zavartalansága, állandósulási ideje. Innen van, hogy a falvak, különösen a régi településű, zárt tájegységben élő etnikum biológiai közelség-érzete erős, míg a városi és a történelem folyamán kicserélődött etnikumé általában gyenge, kihagyó. Vannak vidékeink,

ahol a lakosság viszonylag zavartalan folytonosságban él az Árpádok kora óta. Ezekben a falusi népelem nagy biológiai közelségben él és ennek érzete erősen át is hatja. Ilyen pl. a szatmári, bihari, beregi magyarságé, ilyen a palócoké, jászoké, a kis- és nagykunoké, az erdélyi magyarságé, a zalai magyarságé, a székelységé. Pedig ezek igen különböző kevertségi fokot mutatnak. Legkevésbé kevert a tiszaháti magyarság és a jászóság, legkevertebb a székelység; mégis mindegyiket erős biológiai közelség-érzet jellemzi és tartja össze.

Általában kevésbé mutat egységes biológiai képletet az alföldi és a török alól felszabadult dunántúli területek magyarsága. Ez a nép különösen a Bácska és a Bánság területén mindennünnen összeverődött, a jobbára idegen telepes gazdaelemmel ugyan nem keveredő, mégis igen vegyes biológiai etnikumú magyarság volt, amelyeknek faji ösztöne és érzése is gyengébb, mint a gyökeresebb, falvait sok évszázad óta megülő magyarságé.

A városok helyzete ismét más. Az alföldi magyar parasztvárosokban kialakult egy biológiai közelségű gyökeres törzslakosság és mellette egy mozgékonyabb, kevésbé egységes képzetű agrárproletárság, amely csak lassankint, fokozatosan veszi át a biológiai közelség-érzést, amint felemelkedve beleolvad, felszívódik a törzsökös lakosságba. Keveredésre azonban kevés az alkalmá, tehát biológiai színeke változatossága ellenére körülhatárolt, amely ad bizonyos közösség-érzetet.

Iparos-kereskedővárosaink népének biológiai színeke kevertebb. Városaink túlnyomó többsége régi magyar etnikumból sarjadt s ha — különösen ott, ahol a környéken idegen (német, tót) községek is vannak — mégis kevertebb a lakosság biológiai színeke, ennek oka egyfelől az, hogy az iparos- és munkásréteg nemcsak a magyar, hanem az egyéb lakosságú falvak lemorzsolódott vagy feltörekvő, a városokba szivárgott elemeiből is alakult, másfelől pedig oka a zsidó kereskedő, az iparos és értelmiségi bevonulás. Ezekben a városokban mégis van valaminő, bár bizonytalanul nyilvánuló biológiai közelség-érzés. Nem mondhatjuk ezt a török idők után német vagy tót telepe-sekből alakult néhány városunkról, amelyek ugyan a reájuk telepedett nagy magyar tömegek miatt ma már szinte kivétel nélkül magyarajkúak, azonban biológiai színepek igen válto-

zatos és a faji közelség-érzet helyett nagyfokú érzéketlenség jellemzi őket.

Ebbe a kategóriába tartozik Budapest is, ami annál nagyobb jelentőségű, mert nálunk a főváros szerepe nagyobb, mint rendszerint más országokban. Ha etnikai heterogeneitásunk — annak ellenére, hogy nem erősebb egyes nagy nemzetekénél — olyan figyelemreméltó ténye a magyarság életének, ennek főoka éppen a főváros rendkívüli hatásában és a főváros sajátos biológiai összetételében rejlik. A Budapesten végbemenő etnikai átalakulás vázolására szükséges fővárosunk biológiai viselkedésének megértéséhez. A 18. század végén még csak 50.000 lelket számláló Buda-Óbuda és Pest majdnem kizárólag német város. 1840-ig megkétszereződött ez a lakosság, azonban nagyobb részben már a leteleplők révén, akiknek többsége a magyar etnikumot képviselte. A 40-es években 70.000-rel növekszik a főváros lakossága (ez is majdnem mind a magyar betelepülőknek köszönhető) s a németiség már csak gyenge többség, mély az abszolutizmus idejében kisebbséggé csökken. Budapest németisége ekkor 130.000 lélekszámot jelentett. A kiegyezés nemzedéke feladja a németiség biológiai egységét, azonban nem azzal a gyors beolvadással, amelyet a magyar nyelv megtanulásánál, részben átvételénél tanúsított. Ha nem is tudatosan, de ösztönösen érvényesült még a német biológikum belső vonzóereje, ami a nyelvi beolvadást is lassította. 1880-ban 123.000 Budapest német anyanyelvű lakossága, azután 1930-ig évtizedenkint így csökken: 117, 101, 76, 60, 38.000! Azért erősödött a vérkeveredés is, ami nem is lehetett másként a beáramló magyar tömegek nagysága mellett. A magyar biológikum a századfordulón már kétszerese a németnek s ha mégsem többség, az főleg a beáradó zsidóság miatt van. A világháború kitörésekor Budapest nyelvében 86%-ban magyarajkú, e magyarság azonban csak felerészben jelentett magyar biológikumot, vagyis a lakosoknak csak 40%-át. A többi: 22% német, 28% zsidó, 6% tót és 4% egyéb.¹ E biológiai képlet szerint Budapest nem képviselte sem a történeti, sem a háború végén megcsonkult Magyarországot s amikor az államtesten benuálás vett erőt, a főváros természetesen nem tudott országos

¹ Ezek az arányszámok kombinatív becslés útján nyert eredményt mutatnak. Alapos és részletes vizsgálódás még elvégzendő feladat.

érdekek szerint orientálódni. A zsidó és a német biológikum mindegyike erősebb volt (társadalmi elhelyezkedésük szerint) a magyarnál, mert a magyarság nagy tömegei lent voltak a társadalom mélyén, a kispolgári és munkásrétegekben s csak kis részben a magasabb értelmiségben. Ezért a főváros és vele az ország 1918 óta egyideig előbb a zsidó-proletár szövetkezésben a nemzetközi-kommunista kísérlet, majd a német-kispolgár szövetkezésben és szemlélet szerint az antiszemita-klerikális kurzus kilengései között ingadozik. Országos látókörű magyar szemlélet és szövetkezés az akkori erőviszonyok és társadalmi helyzet szerint a fővárosban nem volt lehetséges. A keresztény-nemzeti jelszópár egy erőtlen, inkább figyelem-eltérítő antiszemitizmus rendezésén kívül a kommunizmus számonkérésében és a vallásosság hangoztatásában merült ki, a magyarság talpraállítására tárgyi elgondolása nem volt,¹ magyar egység akarataig nem emelkedett.

A főképp Budapestre menekülő magyarság, majd a trianoni sorompók azonban a főváros biológikumát tovább formálták a mind magyarabbá válás irányában. Ma Budapest 1,170.000 főnyi lakosságából becslésünk szerint közel 700.000 már a magyar biológikumot képviseli. A német elem már csak $\frac{1}{6}$ körül van, a zsidó ennél egy árnyalattal erősebb, a szlovák csak $\frac{1}{17}$. Ez a biológiai energiák aránya. A helyzeti, a társadalmi súlymegoszlásban a magyarság még távolról sem közelíti meg a közel $\frac{2}{3}$ -és arányt, de már elegendő ahhoz, hogy az egyoldalú — akár zsidó, akár német — elhajlást megghiúsítsa. A két idegen biológikum szemlélete azonban egyaránt defenzív és öncélú, inkább klikkjellegű pozíció védelem, nyilvánosan mindegyik csak a magyar érdek köntösében mer megjeleni. A múltban kiépített hadállásaik azonban erősek, mert egyik részen gazdasági szervezetek mögött, a másik részen gazdasági és közhatalmi pozícióban levők ösztönös szolidaritásának láthatatlan fedezékében rejtőzködnek. Mindegyik külső világhatalmakra építi reményeit, azt magyar nemzeti érdeknek igyekezvén feltüntetni. Mindegyik érzi, hogy csak a magyarság befolyásolásával és megnyerésével érhet célt és itt értünk el tárgyunkhoz: a magyar egység belső

¹ Lásd *Trócsányi György*: A társadalmi gondolat nemzedéke. Társadalomtudomány, 1930.

összhangproblémájához. A főváros mai biológiai népanyagának csak és 400-és, de műveltségben, anyagi erőben és közhatalmi súlyban még mindég túlnyomó része ösztönszerűen olyan társadalomszemléletben él, amelynek középpontjában nem a magyarság érdeke áll, hanem valaminő idegen érdekekhez önkényesen illúziószerűen, vagy esetleg egyeseknél cinikusan hozzávarrt u. n. «magyar érdek», amelyből már a magyar érdek *lényege* hiányzik. Ennek az ösztönösen idegen irányú szemléletnek mint fővárosunk világszemléletének terjesztése, a közvélemény elé *vetítése* a tiszta látást zavarja és a nemzet vezetőinek a magyar érdek egyenes szolgálatára irányuló munkáját nehezíti. Jelentékeny része van ennek abban, hogy olyan nehezen tud kialakulni a magyar szempontú közgondolkodás és közakarat.

Így a város és a főváros. De más a falvak magyarságának biológiai képlete. A régi birtokos nemesség utódainak mai rétege már igen vékony, teljes sporadikus helyzete is csak kisebb részben utalja a falusi magyarsághoz. Országos becslés szerint mintegy 70—75%-ban magyar biologikumot jelent. Ámbár társadalmi szerepe a gentryvilág letűnésével egyre kisebb, még mindig jelentékeny része van a magyar élet irányításában s így érdeme is abban, hogy az idegen szellem városból induló hullámai a vidéken sem a zsidó-nemzetközi, sem a német-szlovák-klerikális irányban nem szántottak mélyebb barázdákat. Biológiai közelség-érzete általában igen erős, amint nemzeti öntudata is, amely azonban nem párosul annak felismerésével, hogy a falusi magyarság alsó *tömegeivel szemben* való elzárkózása e biológiai affinitással sajnálatos ellentétben áll.

A falusi magyarság alsó néprétegeinek biológiai színeképe egy árnyalattal még erősebben tükrözteti az idegen elemektől való mentességet, ami érthető, mert országunkban a magyar jobbágyivadékok és a zsellérek falun maradt rétege élt a legnagyobb társadalmi mozdulatlanságban. A tengerfenéken nem kavarog a víz. Erről a szegény falusi magyarságról, amely népünk nagyobb felét jelenti, jól használható az ország egész területéről származó reprezentatív adatunk van, amely a mai falusi kiscgazda, cseléd és munkás népréteg 1041 egyedének származását adja négy nagyszülője neve alapján oly időből és nép-

rétegből, amelyben névmagyarosításról még kivételesen is alig lehet szó. 4164 nagyszülő tanúsága szerint tiszta magyar a biológikuma a falusi magyar mélyréteg egyénei 49.9%-ának, tehát felének, túlnyomó 3 magyar nagyszülővel 27.8%-nak, feles 13.9%-nak. Egy magyar nagyszülővel 5.7% rendelkezik, nincs magyar nagyszülője 27%-nak. Tehát az asszimiláltak száma a 3%-ot sem éri el, a gyenge biológikum csak $\frac{1}{20}$ részben található, míg túlnyomó és teljes magyarságú közel $\frac{4}{5}$ rész. A biológiai keveredésben (a városi elemmel ellentétben) itt nem a német, hanem a szláv lakosság biológiai elemei játszanak szerepet. (L. a jegyzetet.)

Van tehát olyan néprétegünk, amelyben a magyar biológikum igen erős és ez a magyarság többségét jelentő falusi mélyréteg, népünk törzse, a magyarság nagy tartaléktökéje, jövőnk záloga. Ebben foglal helyet népünknek a fajfenntartás feladatát vállaló rétegei: a gazdasági cselédek, napszámosok, munkások, földmunkások. Ennek a nagy, alsó rétegbeli tömegnek — amely

Jegyzet.

Tehát az 1041 falusi magyar szegény tanuló közül nem volt egy nagyszülője sem magyar	29 gyermeknek	2.78%
egy magyar nagyszülője volt.....	59 «	5.67%
két magyar nagyszülője volt.....	145 «	13.93%
három magyar nagyszülője volt.....	289 «	27.76%
négy magyar nagyszülője volt	519 «	49.86%
	1041 gyermeknek	100.00%

	1041 versenyvizsgás falusi magyar szegény tanuló közül				A nagyszülők száma				Összesen	
	4	3	2	1	4	3	2	1		
	nagyszülője volt				szerez beszorzással					%
magyar	519	289	145	59	2076	867	290	59	3292	79'06
német	6	10	32	112	24	30	64	112	230	5'52
tót, lengyel ..	5	19	80	196	20	57	160	196	433	10'40
délszláv	—	2	13	40	—	6	26	40	72	1'73
ruthén	—	—	2	17	—	—	4	17	21	0'50
román	1	2	18	43	4	6	36	43	89	2'14
egyéb vagy ismeretlen ...	—	3	6	6	—	9	12	6	27	0'65
	531	325	296	473	2124	975	592	473	4164	100'00

gyermeknek.

több joggal viselhetné a «nemzetfenntartó» jelzõt, mint a sokkal gyengébb biológiai közelség-érzésű és szinte meddő középosztály 79%-és magyar biologikuma dönti el a jövõ fejlődés irányát, ennek köszönhetõ, hogy a magyarság magyar jellege napról-napra erõsebb s így a magyar egység lehetõségei, legalább a biológiai közelség tényezõje tekintetében, állandóan javulnak.

Foglaljuk össze a biológiai népvizsgálat eredményeit. Az összemûködés ösztönös indítékai, a nép biológiai közelségérzete a magyarság egyes rétegeinél igen különbözõ, a döntõ szerepet játszó, irányító, művelt polgári rétegnél pedig részben hiányzik, részben szerfelett gyenge. Ezért a nemzet egészét kapcsolni kívánó társulás nem számíthat az ösztönös, mély gyökerekbõl táplálkozó beállítottság szilárd alapjára. A kapcsolódásnak, társulásnak már indításait megbénítja a megértetés, egyetértés, visszhangratalálás tekintetében való bizalom hiánya. (Idegen, talán ellenség. Pest.) A magyar társadalom emiatt nehezen szervezhetõ, atomizálódásra hajló (innen az individualizmus), amelyben senki sem mer kiállani, mert érzi, hogy a dolgok nem a közös egész nagy szervezetének elvi pályáin gördülnek, hanem egyéni ügyek vagy érdekcsoportok ügyei, amelyekben a rész-érdek, az összeköttetés, a hatalom, a szerencse dönt.

A belsõ, ösztönös egységet nélkülözõ társadalomban, ahol a közszervezet teherbíróképessége csekély, jól boldogulnak az érvényesülést keresõk, a klikkek, a kalandorok és azok a biológiai csoportok, amelyekben a közelségérzet a magyar etnikumtól való oly teljes idegenséget jelent, hogy lelkifurdalás nélkül tudnak a magyarság háttérbeszorítására törekedni. Nem szorul magyarázatra, hogy az a nemzet, amelynek vezetõrétege a biológiai közelség érzetével ilyen hiányosan rendelkezik, a nemzeti közösségtudat számára nem képes elég erõt meríteni irracionális lelki gyökérbõl. Közösségérzése nem mély, nem szilárd, tehát a nemzeti érzés és tudat felszínes lesz, külsõséges, betanult, konvencionális. Ez a szóhazafiság elburjánzásának igazi oka.

De a kép sötét tónusát enyhíti a fejlődés iránya, amely a megtisztulás, a közeledés, a magyarság belsõ tömörségének növekedése felé tart s így az egység esélyeit, bár lassú ütemben, szüntelenül javítja.

II.

Népünk tehát, ha nem is nagy tömegeiben, de annál fontosabb rétegeiben és csoportjaiban nélkülözi az összehangolódás természetes alapját, a biológiai közelség ösztönös érzéseit. Ez azonban, ha érthető módon nehezíti is, még nem zárja ki a *nemzeti* egység kialakulásának lehetőségét. A nemzeti létnek, szerencsére, megvannak a maga pozitív alapjai, intézményei és eszközei, amelyek a nemzethez tartozás tudatát kiváltják és ennek tevékeny tételére a nemzeti érzést ébren tartják. Második kérdésünk tehát ez: társadalmunk szellemi alkotásai és intézményei miképpen mozdítják elő az egységes magyar nemzeti tudat és érzület kialakulását?

Futólagos vizsgálatunkat a legátfogóbb alapszemlélettel: a világba való beilleszkedés, az élet- és világszemlélet terén való helyzet vázolásával kezdhetjük, amit nagy tömegeknél talán túlságos általánosítással és elnagyolással bár, de mégis a vallásos világnézet fejez ki.

A magyarság világszemléletét, akár csak egyéb európai népeket, a kereszténység felvétele határozta meg. Az európai népek faji, fejlődésbeli és kulturális különbségei azonban a krisztusi tanítás azonossága mellett is árnyalati különbségeket vittek az európai kereszténység élet- és világszemléleti valóságába. Ez egyfelől a sokféle indítású nemzetegyeniség, másfelől a racionális vagy irracionális lelkiesség túlsúlya körül polarizálódott. A magyar lélek a racionalizmusra hajlóbb alkata miatt már a középkor katolicizmusában sem követte annak aszketikus, a földi élettől elforduló életszemléletét. Hajlamosnak bizonyult az egyén önállóságát hangsúlyozó protestáns életszemlélet átvételére, különösen annak kálvini rideg, de férfias puritanizmusa formájában, úgy, hogy ezt a katolicizmus csak részben tudta megváltoztatni. A magyarság tehát néhány más európai nemzethez (angol, német, holland) hasonlóan vallási, tehát hiánytalan világnézeti egység nélkül volt kénytelen lelki egységét kialakítani, illetőleg nemzeti egységében a világszemléleti összhangot biztosítani. Talán nemzetünk válságokban gazdag története magyarázza, hogy a magyar vezetők már a vallásháborúk türelmetlen korszakában mind a két oldalon tisztán

felismerték az egyetértésnek, az összefogásnak szükségét, mint közös magyar életérdeket, s akkor is, mint azóta is, szinte mindig idegenek vagy legalább is idegen sugalmazók türelmetlensége váltott csak ki olyan magatartást, amely a magyarság katolikus és protestáns részét egymástól távolította. Ismeretes, hogy a magyar katolicizmus, mely a tekintély-elvi és hierarchikus életszemlélet kifejezését az egész középkorban egyesíteni tudta a magyar lelkiség pregnáns kidomborításával, a Habsburg-korszakban e jellegében egy árnyalattal gyengült, míg a magyar kálvinista életszemlélet a vallási és nemzeti szabadságért folytatott küzdelmek során nemzeti jellegében erősebb színt kapott. Hogy ez a történelmi-politikai helyzetkülönbség mégsem vezetett éles világnézeti szembeállásra, hanem inkább a két életszemléletnek a magyar lélek közös síkján végbemenő bizonyos kiegyenlítődésére, amelynek során mind a kettő veszített élességéből, és igyekezett a másik irányában koncessziót tenni addig a fokig, ameddig még megőrizheti a maga lényegét, elvi tisztaságát, alapvető értékrendjét, ennek sajátos indításait és irányát, — az a nemzeti egység parancsoló szükségének kölcsönös átérzéséből fakadt és a két fél nemzeti lelkiismeretének elevenességéből következett. Minden igazi magyar, ha a szellemi önállósághoz kellő emelkedettséggel rendelkezett, világosan felismerte, hogy a világ szemléletének misztikusabb vagy racionálisabb árnyalata, vagyis két egyaránt jogosult, de különböző elindulású világkép különbsége nem lehet elegendő ok magyar emberek szembefordulására. Magyarságuk szem előtt tartott prizmája mindenkor egy irányba törte a divergens sugarakat s a magyar katolikus egyház legkiválóbb tagjai csakúgy, mint a magyar kálvinizmus jelesei, a testvéri szeretet erényét elsősorban a magyarok testvéri egyetértésében és a magyar jövő közös erővel való építésében kívánták gyakorolni. Így a legjobbak. Tehát mennél arravalóbb, méltóbb egyének kerültek a vezetői pozícióba, annál jobban biztosítva volt a magyarság világnézeti, tehát alapvető lelki békéje. A magyar katolicizmus és protestantizmus kölcsönös megértő magatartása nemzeti egységünk egyik általánosan felismert és féltve őrzött elvi fundamentuma lett.

Hogy a világnézeti türelemnek olyan szép múltja van s hogy

a valláskülönbség nálunk nem vezetett társadalmi elkülönülésre, annak a magyar létérzésen túl és talán még mélyebben rejlő oka az a gyökeresen magyar életfelfogás lehet, amely az emberi méltóság átérzéséből fakadó szemérmes tisztelettel viseltetik a mások bensőséges lelki ügyei iránt, ezek között a lélek transzcendens kapcsolatát jelentő vallásos élete iránt. Alig képzelhető tisztább loyaltás, mint amellyel a magyar ember ösztönösen kezeli a másik vallási kérdéseit, amelyben annak legszentebb magánügyét érzi. Ez tette nálunk a vallásilag vegyes házasságokat is veszélytelemmé és oly gyakorivá, mint talán sehol másutt s ezért nem vezetett az nálunk vallási közönyre. A magyar törvény igazságos rendelkezése a gyermekek paritás szerinti hovatartozása tekintetében szintén alapköve volt a két fél kölcsönös megértésének.

A felekezetek közötti egyetértésnek és kölcsönös megbecsülésnek az a páratlan foka, amely nálunk nagyjában az első világháború végéig tartott, de a század elejéig mindenestre általános volt, ma már a múlté. A társadalomtörténet tárgyilagos kutatója meg fogja állapítani, hogy elmúlása nem a magyarságtól indult ki, vagy csak egészen kivételes esetben és hogy az a magyar lelkületnek megfelelő szemlélet, amely a vallásos lélek becsét a felekezetiiségtől függetlennek látja, a magyarság tömegeiben ma is csorbíthatatlanul él. A valósághoz híven meg kell mégis állapítanunk, hogy a zsidó és a vallásellenes szellemiség ellen a kommunizmus bukása után indított mozgalom a vezetők szándékától idegen túllendülésével a hazai egyházak kölcsönös és példás bizalmának gyengülésére is vezetett s ez a világnézeti türelem és megbecsülés magyar érdekből annyira fontos erényét is hátrányosan érintette.

Olykor az a gondolat is felmerül, hogy a vallásfelekezeti megoszoltság nemzeti szerencsétlensége a magyarságnak, mert egy valláson tömörebben és nagyobb erővel küzdhetne problémái megoldásáért. Ez a nyilván őszinte jószándékból fakadó gondolat tárgyunk alaptétele miatt alaposabb elemzést igényel.

Először arra kell rámutatni, hogy az ilyen megállapítás alkalmas annak a következtetésnek megindítására, hogy a vallásegységre való törekvés a magyarság érdeke, tehát a térítés nemzeti szempontból is üdvös cselekedet.

Arról nem is szólva, hogy ma már minden művelt és erkölcsi felelősségérzettel bíró ember, tehát a krisztusi egyház minden felekezetének hivatott vezetői is tisztában vannak azzal, hogy az egyházak térítő küzdelmeinek megindítása idejétmúlt harcok felújítását jelentené, amelyekből több erkölcsi kár származnék mint haszon akár az egyházakra, akár az egyesekre nézve, az említett következtetés teljesen téves. Maga az alaptétel, hogy a vallásegység nemzeti érdek és erőforrás, kétes érvényű. úgy látszik, hogy a világszemlélet többoldalúsága, a vallási eszméknek a jellem és az életfelfogás kimunkálása tekintetében többirányú hatása ugyanazon nemzet számára életfeladatai megoldásánál előnyös is lehet. Gondoljunk viszont Franciaországra, ahol a kálvinizmus megszüntetése után a racionalista lelkiség a hitellenes fanatizmust szólaltatta meg s ahol ez azóta is jobban megosztja és gyengíti a legkatolikusabb nép lelki egységét és összeműködését, mint a vallási megosztottság az angol nemzetét vagy a magyarságét. Talán a transzcendentális lelki élet más-más formájának hatása, ha valamennyiben töretlenül él az a vágy, hogy a közös nemzeti tökéletesedést a szintén közös erkölcsi értékek tökéletes kifejtésével szolgálja, hasonló lesz egy többszólamú zenekar összeműködéséhez, amelynek ereje, hatalmas opuszt megelevenítő képessége az egyhúrú hangszerét messze túlszárnyalja. De bármint van is, az kétségtelen, hogy egyházaink sokkal nagyobb feladat előtt állanak belső, saját híveik erkölcsi nemesítésére irányuló intenzív munkájuk terén, semhogy az extenzív, külső térhódító küzdelemre fordíthatnák erejüket. Ez így van ma világszerte, de különösen nálunk, ahol a terjeszkedési szellem legkisebb érvényesülése elkerülhetetlenül torzsalakodásra vezet és a magyarság erejének ma valóban nem menthető tékozlására.

Nemzeti egységünk problémája világnézeti tekintetben valójában nem is annyira vallási megosztottságunkkal van kapcsolatban, mint inkább azzal, hogy a magyar érzés s ezzel a lelki összeműködés akarata nem mindenütt egyenlően intenzív és tudatosult. Egyfelől azt látjuk, hogy kiváló katolikus és református főpapok tesznek nyilvánosan vallomást a magyar felekezetek egyetértésének szüksége mellett s katolikus szerzetes folyóiratot indít (Az Egység Útja), hogy a magyar egyházak

kölcsönös megértését és bizalmát erősítse, másfelől helyi vezetők, tanárok, lelki gondozók nem egyszer elhagyják a türelem útját, százalékarányt számítanak, a rátermettséget pedig figyelmen kívül hagyják az állások betöltésénél, az elkülönülés szellemét erősítik. Ennek oka csak az lehet, hogy a magyar érdek felismerése a külsőséges hazafiság gyökértelensége miatt kihagyó, a vallásosság pedig a krisztusi szeretettel való átfűtöttség hiánya miatt külsőséges és felekezeti.

A felekezetiesség mint bomlasztó erő mindig fordított arányban áll a vallásos érzés mélységével s a lényegét tevő emberszeretet eleven erejével. Itt érkezünk az alsó szegény néprétegek nagy világnézeti betegségéhez, hiányaihoz, amelyek más-más formában jelentkeznek a tömeges, erős lelki hatásoknak kitett városi proletárok és a magáramaradt, elhagyatott falusi, tanyai proletárok körében. A városban a hitetlenség és embergyűlölet, a falvakban a szektariátus és a rajongás alakjában találkozunk vele. A lelki gondozatlanság és a társadalom közönye, szeretetlensége miatti csalódás a szülőoka mind a kettőnek. A városi proletár már a lelki eldurvulás, sőt sokszor az elfajulások roncsa, akiben a jóérzés teljesen kialvóban van, a falu nyomorultjai pedig az igazság és emberiség reményvesztett szomjúhozói. Az ő élet- és világszemléletük már teljesen egyéni érdekűvé szűkült, a nemzeti közösség számukra értelmetlen frázis, hiszen az egyiket már csak a gyűlölet kapcsolja az ellenségnek érzett társadalomhoz, a másikat már ez sem, őt már csak a túlvilági rajongás érdekli, amelytől az igazság eljöveteletét várja.

A megfigyelőnek az a benyomása támad, mintha a mai egyházi munka elhivatalosodott, állandó formákba ömlött tevékenységével és a szeretet gyakorlásának megkövetelésében tanúsított tartózkodásával nem kíván többé a legalsó tömegeknek is élő világnézetet adni, inkább a középrétegek hitbéli igényét és erkölcsi nevelését kívánja szolgálni. Pedig a krisztusi tanítás mindenkinek szól és társadalomnevelő funkciója az összefogás, a szeretet fonalán való folytonos közeledés megvalósítása. Egyházainknak polgári, sőt nálunk részben még szinte hűbéri maradványokkal terhelt lehorgonyozottsága csökkentette rugalmasságát, a mindenkori társadalmi alakulásokhoz idomuló mozgékonyosságát s ez okozta, hogy a bérmunkások és ezen alul az

ínségesek tömegei, tehát a mind nagyobb tömegek kicsúsztak kezükből, hatókörükből és világnézeti, életfelfogásbeli igazodásuk vagy merőben önző, társadalomellenes, vagy ha szervezkedtek, a fennálló társadalmi rendet gyökeresen átalakítani kívánó, sokszor utópisztikus, részben az öröklött kultúra és civilizáció romjain új társadalmat kereső világszemlélet lett.

A magyarság körében is feltűnedeztek ezek a jelenségek, különösen 1919-ig, amikor ipari munkásságunkban a magyar elem még gyenge, a magyar vezető pedig még erőtlen kivétel, kirakat jelenség volt. A magyar biologikum erős térfoglalásával az életszemlélet mind több erkölcsi szilárdságot nyert a munkásságban s a magyar nemzeti realizmus is mind nagyobb szerephez jutott ipari munkásságunk társadalomszemléletében. A vallásellenesség megszűnt, vagy egy szélsőbaloldali szárnyra szorított, amelynek erkölcsi alsóbbrendűsége is gátat vetett erősebb terjedése elé. A korábban nemzetközi és lelkük mélyén forradalmi elem világszemléletében pedig — akárcsak a németeknél a kommunista munkásság — az antiszemitizmusban kapta meg gyűlölet-igénye új táplálékát, tehát «nyilas», lett vagy a másik szélsőségbe csapva az orosz kommunizmus proletárállamához szőtt titokban tartott álmokat. Ez utóbbi csoport azonban elenyésző töredéke csupán ipari munkásaink nagy tömegének.

Míg a kommunista világnézet úgyszólván csak a városi ipari munkások egy kis csoportjában keltett rokonszenvet, az antiszemitizmusban testet öltött és ebben az egy gondolatban minden problémát összpontosító világszemlélet nem szorított a nyilas munkásságra, hanem a városi kispolgári, sőt az értelmiségi rétegekben is visszhangra talált. Ezt különböző okok idézték elő. Egyrészt maga a zsidóság azzal, hogy a magyar életformának a múlt század közepétől mind nagyobb mértékű átvételével párhuzamosan csak hiányosan tudta magáévá tenni a keresztény világnézet bizonyos lényeges elemeit, sőt erkölcsi felfogása, gyakorlatban valósuló normarendje sem egyezett annak a városi lakosságnak erkölcsiségével, amelynek körében élt, sőt vagyona, szellemi és fizikai függesége következtében irányadó szerephez is jutott. Az életszemlélet elzsidósodása egyidőben általános jelenség volt, amelynek hatóköre nem is szorított éppen csak a városi lakosságra. Féktelen érvényesülést kereső akarat, az

életörömrre és élvezetekre való mohó felajzottság, materiális sikerekért mindenre kész életfelfogás, könnyed és gyors életütem, szégyent nem ismerő törtetés és mindezek nyomában a magyarság háttérbe szorulása váltotta ki nálunk az antiszemita érzületet és törekvéseket, melyek azonban gyakorlati jelentőséget csak akkor kaptak, amidőn 1919-ben a fővárosi német eredetű elemek lendületet adtak nekik, mégpedig nem annyira a gazdasági létra közép, mint inkább felső fokain és még inkább az értelmiségi szabadpályákon s a közélet vezetőhelyein. A zsidó szolidaritás formára nem szoruló szervezete helyébe most egy másik, hasonlóan formátlan és sokáig veszélytelenebbnek látszó szolidaritás lépett, illetőleg nem is helyébe, hanem mellé, úgyhogy a magyar közérdeket most már két leplezett, egyaránt barátságos arcot mutató, de különérdekeit gondosan érvényesítő, szinte terrorisztikusan magyarkodó társadalmi szövedék között kellett védeni. Ez a helyzet szülte az 1920-as években a «keresztény kurzus» takart tendenciájának ellenhatásaként a pogány-magyar fajvédelmet most már két front ellen és a folytonos szervezkedés zárt ajtók mögötti lázas tevékenységében merülve ki. Tíz évvel ezelőtt ez a csoport, a magyar faj védelem eszmekörében gondolkodók számára eléggé tekintélyes, de atomizált és a céltudatos hasonultak közé ékelten tehetetlen serege nehéz dilemmába jutott. A német lelkeség hordozói, németek és egyes németbűvöletbe esett magyarok a határontúlról áradó szellemmel telítődve nyílt és egyre hangosabb antiszemitzmusra tértek át, felismerve az időt, amely soha nem álmodott anyagi lehetőségeket nyit számukra. Az évtized a német szellemi és anyagi térfoglalás szüretje volt, amely már most nemcsak a magyar gazdasági és szellemi életbe, hanem a közélet fontos területeire is megpróbált behatolni. Ennek a penetrációnak, mely olykor az invázió hangját is hallatta, a magyar élet- és világszemlélet érvényesítését sokszor a felismerhetetlenségig torzító, befolyásoló hatása nem egyszer nyilvánvaló volt. A magyarság nem adta fel egyéniségét, hanem mint négy évszázadon át annyiszor, az erős nyomásnak engedett az elkerülhetetlen mértékig s igyekezett a végrehajtásnál következetesen a maga humánus, túlzásoktól irtózó, a jogot s a nemes hagyományokat tisztelő erkölcsi és életnézeteit érvényesíteni. Megőrizte államformáját,

alkotmányát, liberális és demokratikus intézményeit, jogrendjét, igazságszolgáltatási és nevelési rendszerét s a zsidókérdés szabályozásában — annak ellenére, hogy zsidóságának érvényesülése és anyagi hatalma szinte egész Európában páratlan aránytalanságokban jelentkezett — humánus, méltányos mértéket alkalmazott.

Meg kell azonban állapítanunk, hogy a német világszemléletnek bizonyos magyar intézményekbe és szervezetekbe való behatolása a magyar felfogás érvényesítését sokszor megbénította s olykor sordöntő percekben is lehetetlenné tette. Látjuk majd egy későbbi fejezetben a közvélemény kialakításának nehézségeit. Amikor sem sajtó, sem parlamenti szószék nem lehetett az őszinte megnyilatkozás helye, amikor egy idegen világkép furakodott a napi- és hetilapok hasábjaira, a magyarság hivatott vezetői csak az ösztönös magyar lélek sugallatára támaszkodhattak s az elháríthatatlan erő elől látszólag kitérve, úgy vigyáztak, hogy a magyar élet alapjai és a lelkünkben élő élet- és világszemlélet gyökerei meg ne sérüljenek. A mérték és mód lényegét adó szerepét érvényesítette, ezt a lelküinktől elidegeníthetetlen mértéktartást és humánusmot, amely az utolsó magyar parasztban is biztosabban fellelhető, mint sok idegen nagyságban. Mértékérzékünk, amely igazságszeretetünknek is alapja, nem hagyott cserben. Ez sugallta, hogy a világrend megújításáért folyó eszmeharcban a kis magyarságnak nem lehet döntő szerepe, tehát belső ösztöneit kell követnie, megőrizve organikusan kifejlődött intézményeit és társadalmi életrendszerét, erkölcsi rendjét, egyszóval az önmagához való hűségben kell keresnie eligazodását.

Ez a világnézeti alapelv él a biológiai magyarság lelke mélyén és ez a lélekben magyarrá váltak nagy többségében is. A politikai divatok körülöttünk zajló forrataga keveset ragadott magával, s akik az utánzás társadalmi törvényének engedelmessé mimelték az idegen mozdulatokat, az első lesznek, akik a divat múltával a másik végletbe sietnek átcsapni. A felszínen kavargó divatsétának semmi köze az otthonhoz. Az otthon magábazárkózó, erejét, szívét, lelkét némán magábarejtő és megőrző magyarság, amelynek minden gondja a magyar élet

folytonosságának és érintetlenségének védelme a viharok kártevéséi ellen, világnézeti egysége és erkölcsi összhangja volta-képen teljes és töretlen, mert egy lépést sem tesz helyzete kényszerítő parancsán túl, mert őrzi egyéniségét s tudja, hogy várnia kell, míg üt az óra, amelyben hivatását betöltve, a maga épségében kiléphet házából és várából.

III.

A nemzeti egység külsőséges, jellegzetessége, a lélek kifejező formáit őrző volta miatt legfontosabb kapcsa *a nyelv*. Lényegében a szellemi közlekedés eszköze, egyéni birtokba vehető, hordozható szellemi úthálózat. A nemzetegység mégsem egyenlő az illető nyelvet beszélők összegével, mert a több nyelvet birtoklók csak egy nemzet fiai, és mert vannak, akik a nyelv bírása mellett is idegenek nemzetüinktől. A magyar nemzetegység vizsgálatánál mind a kettő figyelmet érdemel.

A magyarságot nem egyszer próbálta idegen hatalom nyelvének elnyomásával nemzetiségében támadni. II. Lipót, II. József, Bach, újabban cseh és román kormányzat, de nyelvünk térvesztését mégsem ezek, hanem a török megszállással kapcsolatos vér- és térvesztés s a magyarságnak a környező hegylakó népekben való elszivárgása okozta. Amit a németek elvettek, azt visszaadta a városi német lakosságnak és a magyar városba települő nem magyar népelemeknek a múlt század folyamán végbement önkéntes és rohamos magyarosodása. A magyarság nyelvi mérlege a múlthoz képest (Mohács előtt 80%-és magyarság élt az országban) még mindig veszteséges, mégsem tagadható, hogy a magyar nyelv terjedése egyben a magyar szellem térhódítását és a magyar egység tömegszerű növekedését jelentette.

Tudjuk — ma jobban, mint eddig bármikor —, hogy a nyelvi hasonulás még nem teljes hasonulás, de a legnagyobb út megtételét jelenti, amelyet egy-két nemzedéken át feltétlenül tökéletes hasonulás követ, de csak akkor, ha a nyelvi egyesülés vérséggel jár karöltve. Nálunk a múlt század nagy nyelvi hódítása jelentékeny részben e nélkül ment végbe. A zsidóké és a városi németiség egy részéé. Örültünk nyelvünk rohamos

és önkéntes átvételének, csodát vártunk és a csoda, a magyar érzület és gondolkodás terjedése, részben be is következett. Ott azonban, ahol a magyar lelkeség nem uralkodott, mert ehhez vékony volt a gyökeresen magyarok rétege, mint a fővárosban és környékén s néhány vidéki városunkban, viszont sok volt a csak nyelvi hasonló, ott a nyelvi térhódítás következtében a magyar szellemiség idegen vonásokat vett fel s a szellemi irányítás törésre, belső fonátságokra vezetett. Bár a nyelvében magyarrá lett, lelki nyilvánulásaiban nem ritkán máig a német és zsidó örökségek nyomait viseli, közben őszintén hazafias törekvéseire hivatkozik s azzal mentegetőzik, hogy elvégre «minden világ- város kozmopolita». Ez a jelenség már közel hét évtizedre tekint vissza. Az utolsóban tanúi voltunk annak, hogy a tökéletlen hasonulás még elég nagy tömegét teszi azoknak, akik egy szellemi penetráció számára tág teret adnak s elég nagy tömeget ahhoz, hogy magyarul, a magyarság nevében, sőt mind a régi, mind az új magyarság cégére alatt terjesztői és fogyasztói legyenek egy pozitív idegen szellemiségnek. De tanúi vagyunk annak is, hogy a magyarság lélekben is elmélyült, vagy e jellegét ösztönösen, természetében magában hordozó nagy tömege nem melegszik fel az idegen lelkeség hangjaira, s ha egyesek gépiesen ismétlik is a harsonázott propaganda szavait, ez csak a felszínen úszó hab, a mélyben a magyar lélek saját életét szolgáló öntudata rejteződik.

IV.

A társadalmi osztályok akkor tudnak a nemzet nagy érdekei szolgálatában együttműködni és fontos pillanatokban szilárd egységbe formálni, ha az egyes *néprétegekben* erős az összetartozás érzése, erősebb mint az elkülönülési törekvések. Ha tehát a lelkekben él a közeledés vágya, amit egyedül az a belátás kelthet fel és tarthat ébren, hogy a nemzetet csak az összetartás szelleme őrizheti meg. Vájjon mi a helyzet a magyarság körében?

A mi társadalmunkban kiélezett osztályharcról nem lehet szó, az osztályok közötti küzdelem, ami minden társadalomban és minden korban szükségképpen folyik, nálunk nem fajul el gyűlölködéssé vagy éppen olyan vad gyűlöletté, amelyet gyűjtogató kezek belső viszályok keltésére lánggra tudnának lobbantani.

tani. Hogy ez így van, abban elsősorban a magyarság mély és szegény néprétegeinek józansága játszik szerepet. Az a belátás, hogy különlegesen nehéz helyzetben élő nemzetnél a szenvedélyek szabadjára eresztése, a rendetlenség veszedelmes dolog, amelyből jó aligha származhatik, baj, sőt az egész nemzetre lesújtó katasztrófa azonban annál könnyebben. A szegény nép tehát mintegy ösztönösen segít a rend, a belső társadalmi struktúra védelmében a rázkódtatások elkerülésében. Ebben a politikai érzéket jelentő magatartásában tesz tanúságot politikai érettségéről és nemzeti lelkiismeretéről. úgy szenved, némán, türelemmel, szinte heroikus önuralommal, mint egy mostohán kezelt családtag, akinek csak kedvetlensége mutatja, hogy bánata van, de nem lázadzik a család ellen. Nem méri erejét, mert nem akar kilépni passzivitásából. Néha panaszkodik, de sohasem bántóan. A lelkében élő keserűség nagy és szüntelenül jelenlévő, de nem mérgezi meg az emberi érzéseket. Kivált egy általános pesszimizmust, sőt bizalmatlanságot is, mely szinte védekező magatartás az újabb csalódások ellen, de komoly úrgyűlöletről beszélni erős túlzás volna. Megismerte az urak szolidaritását, észrevette szűkkeblűségét, hatalmuk és társadalmi kiváltságaik védelmében való szívósságát s érzi az úri elkülönülést, amely olykor úri *gőg* formájában is megnyilatkozik. Tudja, hogy mindez együtt az őszinteség bizonyos félretételében jelenik meg vele szemben, ezért szimatol minden szó és tett mögött valami rejtett dolgot, az «úri huncutság» valamely cselét. De ez a bizalmatlanság nem olyan mély, hogy komoly jóakarattal ne volna könnyen elhárítható. Az utóbbi években több olyan kormányintézkedés történt (elsősorban az ONCsA működése), amely sokakat meggyőzött a nemzet vezetőinek komoly jóakarataról. Ez a meggyőződés, persze, még nem általános, nem is lehet az, hiszen még nagyon sok a kívánnivaló a néperősítő politika és igazgatás helyes célkitűzéseinek felismerése, még több a célravezető módszerek megtalálása és a végrehajtó közegek lelki odaadása tekintetében. Az a kormányzati fogás, amely a földreformnak a zsidó birtokokra való korlátozásában érvényesült, e téren is oly szerencsétlenül s ami az igazságos agrárpolitikával nincs kellő összhangban, ha nem is kedvez a bizalom megszilárdulásának, ezt mégsem veszélyezteti.

A falusi szegény nép belátása nem kis mértékben annak felismeréséből fakad, hogy a magyarországi nagybirtokból csak felerészben fogják az agrárszegénység problémáját megoldhatni, a másik felerész orvoslását az iparosodástól kell várnia. Tehát a társadalmi fejlődés hozhat csak segítséget. És ezen a ponton találkozunk a kisbirtokos, a törpebirtokos, a gazdasági cseléd és a napszámos, mert a második vagy további fiúgyermek jövőjét mindegyiknél csak az iparba-kereskedelembé való beilleszkedés biztosíthatja. Amelyik társadalmi réteg ezt felismerte (és itt a magyarság 60%-áról van szó!), az híve, megbízható támasza a nemzeti egységnek és összeműködésnek, kalandokra, idegen érdekek szolgálatára nem kapható, ingadozásait is legfeljebb az urak megtévesztő propagandája, az idegen szellemű sajtó, vagy az államvezetés igazi intencióinak bizonyos homálya idézheti fel.

A másik nagy tömegű osztálya a nemzetnek az iparosság és az ipari munkásság, az összeműködés szempontjából szintén megnyugtató ösztönöket és magatartást árul el. Az önálló iparosok polgárból mindinkább kispolgárrá süllyedő tömege a megélhetésért küzd, amelyet a nemzeti demokráciában lát biztosítva. Ezért sziklafalként áll ellent minden idegenszemű reformgondolatnak vagy éppen a polgári társadalmat megszüntetni kívánó törekvésnek. A demokrácia és a polgári öntudat korábbi képviselőinek háttérbeszorítása után egy kicsit szervezetlen, mert erős realitásérzéke bizalmatlanná teszi az importált, más népre szabott társadalmi szemlélet belső szolidaritása és célszerűsége irányában, viszont a magyar elem erősödésével jövőjét reményteljesebbnek látja. Szervezkedése, mely csak a magyar összhang javára és irányában történhetik, nem sokáig fog késni.

Az ipari munkások társadalmi helyzete tanulmányunk szempontjából különös figyelmet igényel. Ez a néprétegünk a magyarságnak már közel ötödrészt jelent, de súlyát mégsem ez, hanem szervezettsége, társadalomszerkezeti tömörsége és városi elhelyezkedése adja meg. 1918-ban láttuk, hogy amikor a közhatalmi szervezeteken bénulás vett erőt, a szervezetlen agrárvidék a városoktól, pontosabban a fővárostól várt irányítást, a szervezett ipari munkásság volt az egyetlen népréteg, amely a gyepelőt meg tudta ragadni, s nem rajta, hanem az országos politikában való teljes járatlanságán múlt (1918 előtt egyetlen kép-

viselője sem volt a parlamentben), hogy a kormányrúd irányát mégsem a munkásság, hanem forradalmi kalandorok szabták meg. A kommunizmus bukása után ugyancsak az ipari munkásságé volt a tanácstalanságban az első rendező erőnyilvánulás, amelyet azonban most egy fürge gyáriláros vezetése alatt hamar félretoltak a kommunizmustól szenvedett városi polgári elemek. Mit várhatunk *ma* ipari munkásrétegünktől? Mielőtt erre pozitív választ adnánk, előre kell bocsátani, hogy ez a munkásság *ma* nem az, amely 1918-ban olyan szomorú szerepet játszott. A különbség leméréséhez tudni kell, hogy az 1918-as ipari munkásság még biológiai állaga szerint csak lazán kapcsolódott a magyarsághoz. Az eltelt 25 év alatt az utánpótlás úgyszólván színmagyar volt a trianoni határok miatt, a kivándorlás akadályai miatt és a korábban napszámosmunkát végző magyarabb elem gyermekeinek a szakmunkába való felemelkedése miatt. Ma ipari munkásságunk a földműves szegénység és a magyar vármegyék kigazdarétege után következő legmagyarabb nagy néprétegünk. De egyéb változás is történt. Egyik az ipari munkásság számszerű megnövekedése. Ennél is fontosabb, hogy az elmúlt 25 év alatt ipari munkásságunk parlamenti képviselőhez jutott és politikai gyakorlatra tett szert. A parlamentarizmussal együttjáró pártkötelék és ettől determinált ellenzéki állásfoglalás nem volt akadálya annak, hogy a szociáldemokrata képviselők megszerezzék az országos horizont, megismerjék a nemzet valóságos struktúráját, az országos kérdések sokirányú összefüggését, a kormányzás nehézségeit, a problémák megoldásának sokszor elháríthatatlan akadályait, a külpolitikai vonatkozásokat és küzdelmeket, egyszóval a magyar közélet valóságát és törekvéseit, de nem volt akadálya annak sem, hogy valahányszor ezt a pártszempont nem gátolta, kifejezésre is juttassák a nemzet egyetemes törekvései iránt való együttérzésüket, ami az 1918 előtti szociáldemokrata párt részéről szinte elképzelhetetlen lett volna. De még ezzel sem merítettük ki a változások sorát. A legfontosabb belső átalakulás 1933-tól a német szociáldemokrácia bukásával következett be. A magyarországi szervezett munkásság úgyszólván kezdettől a német marxi munkásság vezetőinek szemével látott és agyával gondolkozott. Ugyanaz a társadalomszemlélet, ugyanolyan dogmatikus nemzetköziség és a zsidó

vezetés kizárólagos uralma jellemezte. Amikor egy évtizeddel ezelőtt a német munkásság mindkét nagy árnyalatának a szociáldemokraták és a kommunisták roppant tömegei német nemzeti alapra helyezkedtek, a mi szociáldemokratáink nagy belső válságba jutottak: világnézeti alapjuk saját honában összeomlott, a zsidó vezetés megszűnt, s amint múltak az évek, egyre kevésbé látszott ez efemer jelenségnek. Új orientációt követeltek a régi elvtársak és a mozgalom folytonossága és ez az új eligazodás nem volt könnyű. A zsidó vezetők belső súlya csökkent. A régi, a vérbenforgó szemű, de egyébként békésen emésztő, sőt csendesen polgárosodó német baziliszkus élettelenül porbahullott s a helyébe lépő új tekintély a német imperialista nacionalizmus megtestesítésével a magyar munkásság vezetőit kétségbeejtette, de nem lehetett vonzó és irányító hatással a magyar munkásságra sem. Ugyanakkor, amidőn a magyar munkásságot 1919 óta nemcsak gyanús szemmel néző, hanem egyenesen nemzeti szempontból megbízhatatlannak bélyegző értelmiségnek talán lehangosabb része átadta magát annak a társadalom és világszemlélet kritikátlan követésének, amelyet szerzőik maguk is kifejezetten csak saját népük számára termeltek ki, a nemzetietlenség bélyegét hordozó magyar munkásság mindinkább a magyar valóságok világára szorítkozó és a magyar szempontot, érdekeket idegen szempontokkal és érdekekkel legkevésbé keverő rétegek egyike lett a magyar társadalomban. Igaz, hogy csak a régi szervezett munkásság és ennek a magyar elemekből kielégülő újabb tömegei. A munkásság másik része, egy szélső jobb- és szélső baloldali szárny szintén nem csekély tömegekkel egyfelől megmaradt a marxista eszmekörben, sőt titkon annak oroszországi valóságával kacérkodott, másik szélsőségül pedig a társadalmi kérdések egészét a zsidókérdés gyökeres megoldására egyszerűsítve, a zsidógyűlölet és német rajongás elméleti és gyakorlati politikájában merültek ki, észre sem véve, hogy ezzel sem a magyar nemzet, sem a magyar munkásság életigényeit nem szolgálhatják. Nem kétséges, hogy a kommunista balszárny és a nyilasnak nevezett jobboldali szélsőség napról-napra tért veszít, mert az idők komolysága a valóságok figyelembevételét követeli. A munkásság zöme, amelyre a jövőben az a feladat vár, hogy egy milliós magyar társadalmi osztály nevében a magyar nemzet és

a magyar jövő érdekeinek szolgálatában részt vegyen, egyik, bár kisebb, de éppen nem jelentéktelen pillére lesz a magyarság egységének. Hogy erre lélekben fel tud készülni, arra érdekes példa az a folyó évi munkásévkönyv, amelynek 300 oldalnyi kötetében hangja sincs többé a régi nemzetközi munkásirodalomnak és egyetlen olyan cikke sincs, amelyet a magyarság egyetemes érdekei szempontjából kifogásolni kellene. Hogy azonban a magyar szervezett munkásság valóban képes lesz-e megőrizni azt a tisztán magyar szempontú szemléletet, amelyet ma megállapíthatunk, annak a próbája az lesz, hogy esetleg változott viszonyok között is megmarad-e a magyar munkásérdekek tiszta mezején, nem engedve teret újra annak a befolyásnak, amely 1918 és 1919-ben védőpajzsaként használta fel. Ez lehet a magyar munkásság politikai érettségének igazi vizsgája.

Sajnos, a magyar értelmiség nem ismerte fel idejében feladatait a magyar munkássághoz való közeledés tekintetében, de nem ismerte fel a kormányzat sem azt a célravezető utat, amely a munkásságot már régen megnyerte volna a magyar eszmék és célok számára. A helyett, hogy kormánytámogatással lojális magyar munkáspárt-homunkuluszokat vagy lényegében szintén meddő, mert a kihasználással szemben nem ellenálló ker. szocialista pártot támogatta —, az endogén-munkásvezetést kellett volna kötelezővé tenni. Ma a magyar munkásmozgalom ebben az irányban halad, ezért nézünk reménységgel működése elé a magyar egység tekintetében.

Az egységes nemzeti szellem kialakításában legnehezebb és legfontosabb szerepe az értelmiségi osztálynak, vagyis a magasabb műveltségű középosztálynak van. Ez a központi idegrendszer, amely észlel, ítél és parancsol. Ez a hagyományok őrzője, egyben a selejtező reformátor, őt tanítja a múlt, őt kérdezi a jövő. Ő a hangadó, a formábaöntő, a sugalmazó, a vezető, ő nevel és oktat, jutalmaz és büntet, ellenőriz, irányít, egyensúlyoz. Erőforrásokat nyit, munkára serkent, szervez, küzd, tartalmat önt az életkeretekbe. Karmestere a kórusoknak, szerzője és alakítója a drámának, melyet a nemzet élete jelent. Egyszóval a szellem, amely az anyagot mozgatja.

Világos, hogy értelmiségünk mindezt csak akkor végezheti a magyarság lelkiületének és nemzeti egyéniségének megfelelően,

ha a nemzettest minden tagjával kapcsolatban érzékeny ideghálózat útján folytonos érintkezésben áll s eleve összhangban is van velük, mint olyan szerv, mely a maga páratlanul magasrendű szervezeti feladatkörében a nemzetegész szakadatlan szolgálatában látja léte egyetlen célját és értelmét. Munkájának roppant sokoldalúsága megköveteli a folytonos kiegészülést, együttműködést és az alkalmazkodó hajlékonyságot. Bátornak kell lennie, ébernek, biztosnak és felelősnek. Ehhez pedig született ösztönközelség, nagylelkűség és az erős egyéniségek szilárd lelkiismerete szükséges. Önzetlenség. Nem, annál is több: önfeláldozás. Tegyük a mai magyar vezető értelmiséget, a törvényhozókat és a közigazgatás intézőit, papokat, tanárokat, tanítókat, katonákat, írókat, ügyvédek, gazdasági vezetőket, bírákat s mindezek működését ennek a magas társadalmi követelmény mérlegére. Ezt a vizsgálódást, amelyből ösztönszerű belső gátlások miatt állandóan húzódozunk, egyszer mégis meg kell tennünk. Jobb, ha magunk végezzük, amíg nem késő, mint súlyos és reménytelen helyzetben érzéketlen idegenek. Az a sok szó és cikk, amely manapság a magyar középosztályról pro és kontra vitázik, azt bizonyítja, hogy ütött az önvizsgálat szükségének órája. A cikkek és viták keveset foglalkoznak a kérdés lényegével, amely ennyi: milyen mértékben rendelkezik értelmiségi középosztályunk a vezetésre alkalmassá tevő, a fent részletezett követelményeket kielégítő képességekkel?

Minden hiba, amely közéletünk, a magyar élet folyamán felmerül, valamely hiányosságra figyelmeztet vezető néprétegünk minőségében. Minden hiány és hiba az összeműködést zavarja, a szellemi egység kialakulását akadályozza, mert az élet minden irányban összefüggésekben szövődő valóság, társadalmi szövevény, amelynek szálait a többire figyelemmel, elvi összhangban és belülről támadó organikus tervszerűséggel szabad csak érinteni.

A magyar értelmiségi középosztály keveset tud erről az összefüggésről s a vezetők nincsenek erre kellő tekintettel. Ennek a súlyos hibának gyökere nem nyúlik a magyar lélek mélységeibe, hiszen a magyar önkormányzatnak legalább hatszázéves múltja arról tanúskodik, hogy a józanság, valóság-érzék és jogérzék, tehát az organikus társadalomfejlődés alap-

vető feltételei megvannak a magyar lélekben. A hibák, zavarok újabb keletűek. A megkésett nemzeti demokrácia rohamos és ezért tökéletlen valósulásával kapcsolatos működési zavarok, amelyeket az 1918-as összeomlásig a dualizmussal előállott közjogi viszályok és a nemzetiségi kérdés megoldatlansága fokoztak, azóta pedig a magyarság trianoni szétszakítottságából származott nehézségek.

Értelmiségi középosztályunk ma nem képviseli eléggé a magyarságot. Innen fakad a vezetésben elkövetett hibák túlnyomó része. Nagyon sokan a mellett, hogy őszintén magyarnak vallják magukat, egyben kívülállónak érzik, akiknél tehát bizonyos érzelmi kettősség van, ami nemcsak ösztönös magatartásukban nyilvánul meg, hanem tudatosan és világosan kifejezésre jut abban is, hogy objektíve szemlélik és állapítják meg a magyarság hibáit, amelyektől magukat mentnek tudják. Ez az idegenség, kettősség értelmiségünk német alkatú elemeinél és a zsidó értelmiségnél a leggyakoribb. Amit a magyar lélektől távolállók másképpen látnak, gondolnak, csinálnak, az nem mindig jobb, hiszen a módszer, a stílus különbsége az alkatok, hajlamok, a természetek különbségéhez fűződik s így sokszor egyenesen rossz, mert célra nem vezető a magyaroknál alkalmazva az, ami az idegennél kitűnőnek bizonyul. Ime a diszharmóniák egyik oka. Ugyanez azonban sok-sok mulasztásnak is előidézője, mert ha különböző alapfelfogású és egymást megérteni képtelen embereket működtetünk együtt, az a legtöbb esetben először meddő kapacitálásra, azután eredménytelenségre, amerikázásra, az ügyek elposványosodására, mulasztásokra vezet. A passzív rezisztencia sok évszázados gyakorlata a hivatalokban, sőt a munkaszervezetek egyéb nemeinél is gyakori jelenség. Ha tehát értelmiségi középosztályunk a magyar lelkiség tekintetében homogénebb volna, ez a megértést, az összeműködést, a helyzetek egyező megítélését lényegesen növelné és a célkitűzéseket megkönnyítené.

Ha egyfelől a magyar értelmiségi középosztály heterogén-sége, az öröklött lelkialkatnak három fő típus szerint való csoportosulása, tehát az átlagnál erősebb biológiai tagoltsága (a magyarságát mélyen átérző értelmiség, a magyarsághoz felszínesen hasonult, elütő ösztönű értelmiség és a zsidó értelmiség) nehezíti,

a kívánatos szellemi egység kialakulását, másfelől ennek a három rétegnek társadalmi osztályképviselő tekintetében kellenél erősebb homogenitása akadályozza, hogy vezető értelmiségünk helyesen szolgálhassa a nemzetegész érdekeit. Természetes és az egységes nemzeti szellem kialakulását még nem veszélyeztető jelenség, hogy az értelmiségi réteg nagyobb arányban szerepel az értelmiség generációs pótlásában, mint egyéb, e munkakörtől távol álló rétegek. Ha azonban ez az aránytalanság túlságosan megnövekedik s ennek megfelelően más néprétegek úgyszólván kimaradnak az értelmiségből, ez két szempontból is megrontja a vezetőréteg társadalmi funkciójának a közösség érdekével összhangzó teljesítését. Először azzal, hogy a túlságosan egyoldalú, szűk körből származó értelmiség hiányos társadalomszemléletének megfelelően torzítja a munkája közben követendő arányokat, tehát részrehajló lesz, osztályérdekeket szolgál akaratlanul is, másodsor azzal, hogy a kiválogatódás körének leszűkítésével szükségképpen leszállítja saját szellemi színvonalát is. Ez pedig az összefogás és összeműködés számára oly fontos horizon szűkülését is jelenti. Sajnos, a magyar értelmiségi középosztály körében ezek a tünetek igen észrevehetően mutatkoznak. Az osztályszempontok érvényesítését ez a réteg természetesnek tekinti. Hangosan nem vallja ugyan be, de tényleg követi. Hajlamos arra, hogy érdekeit közérdekké deklarálja. Nemzetfenntartó rétegnek mondja magát s ennek megfelelően a közhatalmat monopolizálni törekszik. A közhatalmat sokszor kegyként gyakorolja. Tudja ugyan, hogy kötelességet teljesít, de viszont úgy érzi, hogy szívességet tesz, mert a tárgyas életszemlélet helyett a személyi, a személyközpontú él benne erősebben. A hatalmat kiélni; ez a magyar életfelfogás egyik főeszménye, s hogy ebből nagyobb bajok nem származnak, hogy a basáskodás nem ölt nagyobb arányokat, ez a magyar lélek nemesebb vonásainak köszönhető. A személyes központú munkaszemlélet kialakulását előmozdítja a szűk körből jött értelmiség erős osztálytudata s az ennek nyomában sokhelyütt kifejlődött klikkszerűségek, sőt a kaszt-jelenségek.

A klikkszellem és a kasztszellem mérges gáz, a nemzetegységet megöli. Értelmiségi középosztályunk egészében is hajlik a kasztszerű elkülönülésre, de a nagy kereten belül, amely az

úri középosztály alkot, még igen jelentékeny egyéb kasztszerű képződmények is feltalálhatók. Első alapjuk a «kéz kezét mos» ősi kapcsolata, az érdekszövetkezés, amely épúgy megvan a tömörülésben védelmet keresőknél, mint a már meglevő hatalmukat féltve őrzők összetartásában. A «hivatásrendiség» bizonyos körökben kitartóan s már bizonyos kezdeti sikerekre is támaszkodó törekvése mögött lényegében az arányosnál, a megilletőnél jobb érvényesülés titkolt, sőt nemes jelszavakkal álcázott önző hatalomvágya lappang.

A közszellem és közfelfogás alakulásában nagy szerepe van az értelmiség köztisztviselői rétegének. Ez azonban maga sem egységes. A főtisztviselők anyagi tekintetben leszürkült csoportja talán ma nem különül el olyan élesen a középhelyzetű és a köztisztviselői rétegektől, mint a világháború előtt, a látszólag enyhén graduált és ma fesztelenebbül érintkező tisztviselői karon belül azonban nem csak a tisztviselői hierarchia, hanem a társadalmi ranglétra is válaszfalakat emel s ezeket az úriság fokozatainak kiépítésével a társadalmi hiúság örökké éber figyelme tartja karban. A demokratikus szellem kifejlődésének a közhivatali kasztszellem a legnagyobb akadálya, amelyet a feleségek rendszerint fokozott mértékben őriznek és élveznek. A címek és rangok orgiája folyik az országban, a gőg és pöffeszkedés sem ritka jelenség. A magyar demokrácia klasszikus földjéről jött székely családok elül lőfővel toldják nevüket, a magyarságot összefogni kívánó törzsökös magyar publicista négy szóval írja le nevét. A hiúság hivalkodó vására mérgezi a levegőt, megfullad benne fajszeretet, nemzeti közösségérzet, emberi méltóságérzet, szókimondás, vélemény szabadság, öntudat, őszinteség, önérzet, hűség. Mintha a régi oligarcha-gőg a nemesi büszkeségen át ma az osztálygőg alakjában kapott volna mind szélesebben terjeszkedő tenyészetre s virágzó mintagazdasága a köztisztviselői kar.

A magyarság üdvös szellemi és akaratilag egységét, összeműködését a köztisztviselői kar rossz példát adó elkülönülési szelleme nagy mértékben csorbítja. A nemzettest egyéb rétegei előtt úgy tűnik ez fel, mint egy anyagi gyengesége ellenére is hatalmas érdekcsoport, amely szinte kisajátítja a közhatalmat, de azt mindenesetre korlátlanul és osztályérdektől nem eléggé

mentesen gyakorolja. A köztisztviselők társadalomszemlélete többnyire osztályszemlélet, amely a szorosabb nemzeti összetartozás eszméjét nem ismeri, általában felfelé tekint, lefelé kegyet gyakorol, egyszóval nem emelkedik a *közszolgálat* erkölcsi magaslatára. A legjellemzőbb az az alapján túlzó, téves, mégis makacsul tartós (nyilván tapasztalatokon nyugvó) közfelfogás, hogy személyes összeköttetés (vulgo: protekció) nélkül nem remélhető az ügyek kedvező s főképen gyors elintézése, viszont protekcióval minden elérhető. Úgylátszik, hogy a protekció a meg nem vesztegethető, de közérdeket rideg elfogulatlansággal szolgálni még nem képes, patriarkális hagyományok foszlányait őrző, erkölcsös, szeretetreméltó, de az osztályszellemnek, barátságának, olykor atyafiságnak még titkon rést nyitó közszolgálat elmaradhatatlan kísérője. Hogy mennyit árt ez, mennyire gátolja a kívülálló, főképen az alsó munkás- és parasztrétegek (tehát a nemzetzöm) bizalmának kialakulását, az úrgyűlölet, az osztályszakadékok eltüntetését, általában a magyarság lelki közeledését, szellemi egységét, azt könnyű elképzelni.

Köztisztviselői karunk osztályszelleme egyéb hibákra is vezet. Amint alakulása meglehetősen osztálykeretek közt történik, látóköre is szűk, nélkülözi az egyetemes érdek átfogó szempontjait. Rövidlátó, amiből elvtelenség, formalizmus és a felelősségvállalásra való képtelenség következik. Nem ismeri fel részrehajlását, mert sohasem lát mást, mint az egyént, ki előtte áll és az aktát, amely előtte fekszik. Elvtelenségét régi hagyományok is mentik, az ország századokon át, főleg a kiegyezés óta fonák közjogi helyzetből folyó kételvűség, a felsőbb-ség kiszolgálása, az ezzel járó előnyök, emelkedés, ezen kívül a szellemi függetlenségnek az egész magyar értelmiségre jellemző hiánya. A gyakori elhallgatás visszafejleszti az önértéket, megszünteti a nyíltságot, az őszinteséget. Ebben a légkörben sok az elkeseredett, félrevonult érték és sok az elvtelen, kiszolgáló, a jól érvényesülő üres törtető.

A magyar értelmiségi középosztály, amely a köz- és magántisztviselőkön kívül főleg a közoktatás munkásaiból, a lelkesekből és a szabad értelmiségből áll, tisztesség, erkölcsösség tekintetében igen magas fokon áll s általában műveltség tekintetében is eléri, sokszor átlagosan is meghaladja a nyugati népek

megfelelő rétegeit. Szociális érzéke azonban csak most kezd fejledezni. Amíg ez a folyamat végbe nem ment, addig osztályönzése elégtelen marad az egyetemes nemzeti érdekek felismerésére. Eszményei szűkek, gondolkodását az önérdek uralja, amelyet a külsőséges kereszténység hangoztatásával, a nemzet és haza üres, ködös frázisaival takargat, szép cifra köpenyekkel, amelyek mögött biztosan mozog és szemrebbenés nélkül szolgál ki (személyes érdekei és biztonsága megóvása mellett) mindenféle érdeket, irányt, törekvést. Az önámító áhítattal hangoztatott jelszavak szimbólumai kielégítik és megnyugtatják lelküket, mert lelkükben alig is él más, mint sajátmaguk és családjuk érdeke.

Ma sokan támadják az értelmiségi középosztályt és alkalmatlannak tartják a nemzet egyetemes szempontú vezetőhivatásának helyes betöltésére. Ebben az aggodalomban tárgyi alapjai ellenére is sok túlzás van. Bizonyos, hogy gyökeres átalakulására, mint mondani szokták, «felfrissülésére» sürgősen szükség van. Ha azonban ez a merev osztálykeretek változatlansága mellett, tehát az egyéb osztályok értékes egyedeinek pusztánnektálásával történik, az eredmény nem lehet kielégítő. Fontos helyeken: törvényhozásban, az önkormányzati élet minden mezején komolyan, őszintén és arányosan teret kell engedni a nemzet minden rétegének és végrehaláhára komolyan hadat kell üzeni a nevelés egész vonalán az osztályszempontú társadalomszemlélet lehetőségének. Ez a kettő aránylag rövid idő alatt meghozza azt a szellemet, amely a vezetést az arra alkalmasok és hivatottak kezébe juttatja s ezzel a nemzet lelki egységét is megteremti.

V.

A magyarságnak, az ország nemzeti szempontból heterogén volta miatt, egysége megvalósítása tekintetében külön problémája még a nemzetiségi helyzete. Ez is a társadalomalkati kérdések közé tartozik, s talán a legnehezebb, időnkint legtöbb gondot okozó problémának. Nincs még egy, amelyre annyiszor gondolnánk s amelyben mégis oly kevésé volna tájékozott közvéleményünk. Még az osztályok küzdelmének kérdését is több tárgyilagossággal tudja nézni a magyar értelmiség, mint a nemze-

tiségi kérdést, pedig napjainkban már mindenki érzi, hogy megoldása létkérdés mindnyájunk számára. Jogászok, publicisták az utóbbi években is könyvek sorát írták a nemzetről és ennek gyakorlati vonatkozásairól, de úgyszólván valamennyi bizonyos történeti-politikai előfeltevéssel közeledik a problémához és kerüli (különösen a hatalmi vonatkozások körül) a társadalomtudományi szemléletet. Ez az őszinteség rovására esik, pedig a kérdés megoldása elsősorban őszinteséget követel. Még kevésbé felel meg ennek a politikusok eljárása, akik azt képzelik, hogy szép szavakkal és csodaszerekkel («szentistváni gondolat») ilyen érzékeny és elmérgesedett sebeket meg lehet gyógyítani.

Rövid történeti visszapillantással is rá kell világítanunk arra, miért *nincs* a nemzet e páratlanul fontos kérdésében egységes meggyőződés és akarat s ki kell fejtenünk, hogyan hatott vissza ez az elintézetlen kérdés egész nemzetközi helyzetünk és eligazodásunk alakulására, hogyan vezetett ennek súlyos megromlására.

Nemzetiségekről a magyar államban komolyan a 12. század közepétől lehet beszélni, a szászok, keleti tótok, románok betelepítésével, illetőleg beszivárgásával, a 14. században a rutének, a 15. században a horvátok, a 17. században a szerbek, a 17. és 18. században a svábok betelepülésével. A betelepülők helyzetét a mindvégig hűbéri felépítésű államban elfoglalt közjogi beilleszkedésük határozta meg. A hűbéri társadalmi rendszer keretei (zsellér, jobbágy, szabad paraszt, városi polgár, nemes) egyben közjogi szempontból is szigorúan körülhatárolt helyzetet adtak tekintet nélkül nemzeti, azaz faji, nyelvi, kulturális minőségükre. Mozgalmaik egészen a 18. század végéig társadalmi jellegűek, a francia forradalom korától azonban, vagyis amióta a teljes önrendelkezésre hivatott nemzetgyéniség eszméje, tehát a modern értelemben vett nemzeteszme elterjedt, a mi országunk nem magyar népei is ehhez igazodnak, fejlődési igényük és törekvésük is, amennyiben nem az egyéni gyarapodás törekvéséről van szó, nemzeti voltuk szervezését és emelését célozza. Sőt a szabadverseny lehetősége óta (1848) gazdasági fejlődésüket is igyekeztek nemzeti jellegű szervezetekkel biztosítani, amint egyházi szervezeteik is már előbb is

gyakran nemzeti jelleget mutatnak. A nemzetiségi probléma tehát a felvilágosodás korának társadalomfejlesztő irányával vetődött fel és abban állott: a hűbéri formájú, de nemzetileg magyar államnak modern, szabadelvű, polgári rendszerű nemzeti állammá kialakulásával kapcsolatban miképpen lehet a szintén nemzeti kifejlődés útjára tért nemzetiségek igényeit az államkeret megőrzése mellett kielégíteni? A reformkor politikai vezetői közül Széchenyinek ebben a tekintetben is éles, organikus társadalomszemlélete felismerte, hogy itt többről van szó, mint nyelvi kérdésről, de figyelmét és tevékenységét más feladatok kötötték le, mint a nemzetiségi kérdés megoldása. Mások, Kossuth, Deák, Wesselényi a kérdés közjogi vonatkozásait helyezték előtérbe és a történelmi alapú igényt tekintették döntőnek. A természetjogi szempont jogosultságát csak a nyelvi érvényesülés erejéig ismerték fel, legfeljebb egyéb kulturális területen. Jogpolitikai elgondolás érvényesült a nagy társadalmi átalakulás: a jobbágyfelszabadítás nemzetiségi vonatkozásában is. Bízta a polgári egyenjogúság nemzetösszetartó erejében, nem látva, hogy a nemesi kiváltságok eltörlése lerombolja a «politikai magyar nemzet» nem magyarokat is összefogó osztályát. A feudális társadalom nemesi rendjében kifejezésre jutott politikai nemzetegység, a minden nemzetiségből kiválogatódó kiváltságosak rendi egysége nem élhette túl a rendiséget, hiába iktatták törvénybe, hogy a másajkú polgárok is az «oszthatatlan és egységes magyar nemzet» egyenlőjogú tagjai. A rendi «nemzet» politikai-társadalmi érdekszövetségében még vállalták a kiváltságot élvező szlovákok, románok, szerbek a «hungarus nobilis sum» nemzeti kettőséget, hiszen érdemes volt, adómentességet, hadmentességet, ha birtoka is volt, munkanélküli jövedelmet nyújtott ez neki politikai jogokon és társadalmi megbecsültetésen felül. De a polgári társadalomban csak a parasztra is kiterjesztett politikai jog maradt meg s a magyar nemzethez tartozás legfeljebb a reneget jutalmát hozta meg számára és a saját nemzetük részéről kiváltódó megvetést.

Már a szabadságharc évében kitűnt, hogy a közjogi-történeti optimizmus alaptalan, mert a nem magyar ország lakók a nemzeti létet a legmesszebbmenő önkormányzattal kívánják s ezért készek fegyvert is ragadni. Hogy a bécsi aknamunka ezt kivált-

hatta, abban van számunkra a tény tanulsága és lényege. A két évtizedes gondolkodási idő nem hozta meg a közeledés alapelvének megtalálását. A nemzetiségi törvény a nyelvhasználatra szorította az igények érvényesülését az érettségi vizsgáig. Az egységes és oszthatatlan magyar nemzet fikciója, Deák Ferencnek ez a soha valóra nem vált konstrukciója épen egy félszázadon át állított tilalomfát a megegyezést követő törekvések elé mind a két oldalon. Közben a kérdés megoldása felé egyetlen lépés sem történt. A magyar közjogi, politikai és zurnalisztikai irodalom azt képzelte, hogy ha kínosan ügyel a magyar *nemzet* és a román, szerb stb. *nemzetiség* disztinkciójára, megoldja a kérdést. Egy vonalnyival sem. Amikor évtizedek teljes passzív távolmaradása után végre mandátumot vállaltak a nemzetiségek képviselői, ez csak azért történt, hogy a mentelmi jog védelme alatt tiltakozhassanak és nyílt fórumon is bejelenthessék igényeiket. Nemzeti igényeik pedig annál erősebben érlelődtek, mennél jobban fejlődtek az országhatáron túl lakó testvérnépek államai.

A félszázados «politikai magyar állam» igazi támasza a dualizmus volt, Ferenc József állampolitikai konzervativizmusa, amely a magyar fikciót eltúrte, mert félt a nemzetiségi kérdés rendezésével járó rázkódtatásoktól. Ami Magyarországon nyugalmat hozott volna, Ausztriában beláthatatlan következményeket vont volna maga után. A monarchia és annak érinthetlensége volt tehát az a fal, amelyhez a vezetőszerp közjogi biztosításához ragaszkodó magyarság hátát megvetette. A jelenlevő örökkévalóságának hite, ez az oly gyakori tévhit bírta a jövővel való számvetés halogatására, pedig látnia kellett, hogy román, szerb, rutén, szlovák vonatkozásban egyaránt évről-évre romlik a helyzet s a német kérdés sincs örök időkre rendezve.

A politikai magyar nemzet fikciója pontosan addig volt fenntartható, amíg a nagy fal mögöttünk össze nem omlott. Hogy mi haszna volt belőle a magyarságnak, messze vezető kérdés. Ide csak az tartozik, hogy az ország lakosságának felét ellenünk ingerelte s a világot telekürtölő panaszaikkal ellenünk hangolta a művelt emberiség közvéleményét. A magyar elnyomó, zsarnok nép, nyilván embertelen, durva, barbár, mely magának szabadságot követel, de a másokét nem tiszteli. Ez a hírünk

támadt a román, szerb, szlovák híradások és panaszok nyomán. A magyarizálás még a túlzások elnémítását sem éri el. Elmérgeedett viszonyunk a szomszéd népekkel is, különösen a csehekkel, románokkal és szerbekkel. Egyedül a német viszony maradt tűrhető, hiszen ők is osztozkodó fél voltak a dualizmus hatalmában. És mindezek felett a fikció azt is jelentette, hogy ennek hasztalan erőltetése kedvéért elhalványítottuk a magyarság nemzetfogalmát. A kétértelmű szóhasználattal bizonytalanná, kétes tartalmúvá tettük azt. Mienk volt a vezetés, ez igaz; áldozatul hoztuk érte saját népünk elhanyagolását, anyagi erőnk és jóhírnevünk nem jelentéktelen részét. Nem hittük, de úgy volt: a nemzeti állam ábrándjáért nemzeti magyar államunk jövőjét tettük kockára.

A magyar közvélemény tisztánlátását azonban több jelenség zavarta, ami a nemzeti optimizmust sok részben érthetővé teszi. Az asszimiláció önkéntes folyamata, mely a zsidók és németek nagy tömegeit tette félszázadon át magyarajkúvá. Igen sokszor valóban magyar érzelmű, őszinte magyar hazafivá. Ez a városokban ment végbe, ahol a közvélemény is alakul. A falvak tömegei, a nemzeti mozdulatlanság és öntudat ez erős fészkei a városoktól, a fővárostól messze estek. Megtévesztő volt különösen a hazai németiség nagyfokú nemzeti hasonlása, amely az érvényesülés mohó akaratában nem ismert eszmei korlátokat, sőt a német nemzeti érzés mai fellángolásában is csak kisebb részben vált német nemzetivé, nagyobb részben a magyarsággal érzett, vagy a nemzeti lét kétlakiságát választotta, egy szájjal mondván himnuszt a német szellemnek és a kissé lenézett, teljesen soha meg nem értett, de megbecsülendő, mert hasznos magyarságnak. Megtévesztő volt a nem magyarajkú alsó néprétegek gyűlölködéstől ment jámborsága és a magyar úri nép iránt tanúsított tisztelete, mely azt a véleményt váltotta ki, hogy csak a nemzetiségek tanult elemei nem akarják a magyar «szupremáciát», tehát minden bajnak ők az okai. Ez a ma is elég általános vélemény nem vesz tudomást arról, hogy *minden* népnél az értelmiség a küzdő nemzeti öntudat szószólója és arról, hogy a nép tisztelete nem a magyarnak szól, hanem a tiszteletre valóban méltó egyéneknek.

Egységes volt-e a magyar állásfoglalás és közvélemény a

nemzetiségi kérdésben? Az állásfoglalás egységes volt, mert a törvényhez ragaszkodva mindenki elutasította a nemzeti állam fikciójának logikai ellentétét, a federatív állam gondolatát. Pontosabban nem is ezt utasította el, mert idáig nem is érlelődött a kérdés. Csirájában fulladt a nemzetiségi önállósági törekvésnek minden konkrét elgondolása. Éppen a föderalisztikus elgondolás hiánya okozta, hogy minden legkisebb igény úgy tűnt fel, mintha az ezeréves állam épületének tégláit feszítenék, mint egy idegen államhoz való közeledés gesztusa, tehát államellenes és hazaáruló cselekedet, amelyet nem lehetett különbözően megítélni. Bizonyára a külső tényezőknek döntő szerepe is volt abban, hogy ez így történjék és ne a föderalisztikus belső fejlődés irányában, amely kielégítve a kulturális gazdasági, közigazgatási, tehát a nemzeti önkormányzathoz fűződő természetes igényeket és a föderalizmus szoros kapcsolatában az államiságban is megszüntetve az alávetettség állapotát, éppen úgy véget vethetett volna a kifelé vágyakozásnak, amiképpen a svájci nemzetek nem vágyakoznak Parishoz, Rómához vagy Berlinhez csatlakozni. Ez a felismerés azonban a magyarság számára lélektani lehetetlenség volt Trianon előtt. Amíg a Habsburg jogar alatt a két állam épületkomplexuma fennállott, amíg azok szilárdságát a háború próbája kétségessé nem tette, a magyarság nem adhatta fel a magyar nemzeti állam gondolatát.

Ennyi volt a magatartás egysége. A közvélemény azonban e nyilvános állásfoglalás mögött különbözően ítélte meg a kérdést. Az alföldi magyar és általában a magyarság természete szerint hajlott a másajkúak igényeinek kielégítése felé, mert erkölcsi érzéke elutasítja a mások megrövidítését, a méltánytalanságot és az erőszakot. A szórványban élő magyarság, valamint a székelység nagy szigete kívánta a magyar támaszt, tehát a nemzeti államot, amely anyagi segítséget és a közigazgatás védelmét nyújtotta neki. A városi magyarság, különösen a frissen asszimiláltak türelmetlen magyarsága, amely, mint friss és beteljesülésre vágyó élmény a más nemzethez tartozásban szégyent, az ehhez ragaszkodásban pedig bünt látott, türelmetlen sovinizmussal beolvasztást sürgetett, a nemzeti állam tekintélyét féltve minden panaszra példás megtorlást követelt, íme három hang, háromféle álláspont. Kettő érvényesült félig-

meddig. Messzemenő segítséget nem kaptak a szórványban élő magyarok, s a sovinizmus olykor meg-megnyilatkozó gesztusai mártírokat termeltek, ezzel a nemzetiségi agitációnak téve szolgálatot. A közvéleményben egyébként az intranzigencia hangja uralkodott. Bánffy erélyét sürgették s ha egyik-másik miniszter tárgyalást kezdett (Tisza István), ebben már szinte hazaárulást láttak.

A Trianont követő évtizedek az ország nem magyarok lakossága számára a tapasztalatszerzés ideje volt, a magyarság számára a tanulságok levonásának ideje lehetett. Az volt-e, most fog elválni. Idegen impérium alá került nem magyar honfitársaink talán a csalódott ruthének magyarbarát részét kivéve mind tanúságot tettek arról, hogy az új államkeretet hibái ellenére is kívánatosabbnak tartják a *régi* magyar állami rendbe való visszahelyezkedésnél. A trianoni határok között maradt félmillió német sem akart többé tudni a Habsburg birodalom fennállása alatti magatartásról s az első alkalmat megragadta, hogy nemzeti érvényesülésének első jogi pilléreit lerakja. A magyarság minderről csak félvállról vett tudomást. Beleilleszkedett abba az illúzióba, hogy mindaz, ami 1918 óta történik, csak egy hosszú rossz álom, amely egy szép napon szertefoszlik. A sovinizmus kártékony sugalmazóit elhessegette s messzemenő tanynelvi engedményt tett körülbelül az 1868: XLIV. t.-c. szabta határokig, de semmit sem tett, amivel az idegenbe került honfitársak visszakíváncozását előidézhetné, visszatérését megkönnyíthette volna. Miközben nem szűnt meg az ezeréves határokról beszélni, úgy tett, mint aki a már szinte teljesen nemzetivé lett magyar államra, a kis államra rendezkedik be. Csak külpolitikai orientációja vallott arra, hogy területi igényeinek érvényesülését várja. Amikor azután a cseh állam tényleg szétesett, a magyar igény a nyelvhatár lett, tehát újra a nemzeti állam gondolata érvényesült azzal a kiegészüléssel, hogy ha a tótság ráeszmél, hogy a magyarsággal kapcsolatban a területi és gazdasági ideutaltság előnyeit elnyerve jobban biztosíthatja a szlovák nép fejlődését és biztonságát, maga fog a szövetségi kapcsolat ajánlatával jelentkezni. Telki Pál tisztán látta ennek a természetes érlelődés bevárásának előnyét s azt is, hogy ennek még nem lehet itt az ideje, hiszen a szlovákság *egyelőre* a hatalmát

éppen kibontogató német falnak vetheti hátát s ezt a német-ség tőle meg is követeli. Ugyanez a lényegében föderalisztikus elgondolás rejlett abban is, amidőn a támaszfal nélkül maradt Kárpátalját autonóm területként csatolta a magyar államhoz. Periferikus és nemzetileg egységes területeknél mindez egyszerű és természetes. A nehézség a keleti részeken van, ahol nem lehet olyan román területet elhatárolni, amely autonómiával rendelkezve a románokat kielégíti s a magyarságból sem helyezze nagyobb tömegeket román közigazgatás alá. Az 1940. évi visszacsatolás a román államtól lemállott területet hozott vissza. Egy gyenge falazatú államépületnek egy szárnya dőlt vissza, mielőtt még az épület összeomlott volna. Ez a belülről történt megingás, ennek váratlansága okozta, hogy az egyébként is időleges jellegű új határon belül és háború közepette a rendezés még nem történt meg. Talán éppen a háború és az ezzel kapcsolatban előállott kényszerhelyzet okozza, hogy a magyar közgondolkodás az erdélyi nemzetiségi probléma megoldása tekintetében még nem alakulhatott ki. A kormány immár három éve nem nyúl a kérdéshez. Sokat tett a magyarság erősítésére, ami a román uralom magyarelnyomó intézkedéseinek jóvátételére szükséges volt, de az együttélés lelki alapfeltételeinek intézményekben való biztosítására még semmi sem történt. Vannak biztató jelei annak, hogy az erdélyi (és idővel a délvidéki) problémát a mai kor igényei szerint, tehát a kifejlett nemzeti öntudat és önállósági igény kielégítésével, mégis a természetes határok között és az egymásra utalt népek államaival egyetértésben a magyar lelkülettel összhangban levő megoldással fogjuk dűlőre vinni. Első ilyen jel a sovinszták tökéletes elnémulása, eltűnte és a gyökeresen magyarok lelkéből fakadó szellemnek, vagyis az országlakó többi nemzet szabad érvényesülését igazságérzete alapján biztosító felfogásnak most már gátlás nélküli megnyilatkozása. Erre utal az a jelenség is, hogy idegenüldözés nem volt az országban (az egyetlen kivételes esetet — amely szintén nem magyar lélekből pattant ki — az egész magyarság undorral és felháborodással ítélte el) olyan korban, amidőn másutt a szenvedélyek a véres erőszakoskodások tömegére vezettek. De biztos jele a keleti és déli részeken állandó megnyugvást egyedül ígérő közeledés és kiegyezés érlelődő kívánalmának az a nyu-

galom is, amellyel a magyar közvélemény a provokáló izgatások és fenyegetések híreit fogadja.

A közeli hetek, hónapok feladata, hogy a magyarság a nemzetek közötti eligazodását mind a közvetlen szomszédok, mind a nagy világhatalom viszonylataiban a maga nyugodtan, befolyásoktól mentesen mérlegelt érdekei szerint és szilárd, biztos jövőjének új alapjait lerakja. A cél csak a magyarság életérdeke lehet, amelyet azok a magyarok éreznek legvilágosabban, akikről minden idegen káprázat mindenkor visszapattant, akik a magyar néppel bensőséges, ösztönazonosságban nyilvánuló kapcsolatban vannak. A lelki egységnek akkor természetesen tökéletesnek kell lennie. A társadalmi folyamatok ismerői tudják, hogy a múlt csak annyiban iránymutató, amennyiben változatlanra vonatkozik s főtényezőnek, az embernek változása alakítja a jövőt. A földrajzi tényező változatlan: a lengyel, szlovák, magyar, román, szerb, horvát népek egymásraultaltsága is az, de a népek ma jórésztben megváltoztak s másképen kívánják életüket berendezni. Ha a magyarság lelke le tudja tépni a káprázatok és illúziók fátylait és tisztán látó, szabad, rugalmas igazságszeretetét követve foglal állást, többet nyer, mint amennyiről lemond, mert megnyeri az uralom kényelmetlen látszata helyett saját értékének szabad érvényesülését. *Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.*

VI.

Nagy akadálya az egységes szellemnek, tehát a harmonikus összeműködésnek is, ha a nagyobb vagy akár a kisebb, de súlyllyal rendelkező csoportok a közösség, a nemzet egész alapvető kérdéseiben másképen látják az összefüggéseket, más-más jelentőséget tulajdonítanak az egyes tényezőknek s különböző értékrend és sorrend szerint kívánnak a közállapotokon javítani. Ebben a tekintetben a magyar szellemi élet ma igen kedvezőtlen állapotban van. Az egység bomlását a zsidókérdésnek, ennek a kétségtelenül fontos, de a magyarság léte szempontjából mégis csak harmadrendű *belső* problémának a magyar jelen és jövő sarkalatos, döntő, sőt szinte egyedüli eleven kérdésévé tétele, és *külpolitikai* igazodásnál szerephez juttatása indította meg.

Lehet, hogy valamikor a teuton erők bilincstépő erőfeszítésének kimenetelét is azzal fogják magyarázni, hogy egyidejűleg egy belső ügyet is ütközőponttá tett a nemzethez tartozás merev és szűk kezelésével, bizonyos azonban, hogy a magyarság társadalomtestében a lényegileg mindenütt egyező zsidókérdés több okból eltérő körképleteket mutat s ezért más kezelést is kíván, mint a világ többi országaiban. Akik tehát itt idegen társadalmak receptjeit portálták, vagy sürgetik, vagy pláne azok, akik ezt a kérdést a régi magyar nemes antiszemitizmussal szembe helyezkedve a gyűlölet türelmetlen szenvedélyével kívánják megoldani, amellet, hogy veszedelmes mérgeanyagot fecskendeznek a magyarság szervezetébe, egyben felbőszítik a magyarság ellen a művelt világot, talán csak a németek kivételével, akik hozzánk képest csak hiányosan ismerik a zsidókérdést és egészen más a helyzetük a belső küzdelem folytatása terén. A loi de l'imitation követése a nemzet életbevágó kérdéseiben és a jövő sorsát megszabó igazodásoknál nem a szervezet egészséges működésének jele. Ellenkezőleg az életösztön zavarát, kihagyó működését mutatja. Csakis ezzel, a magyar lét-érzés eltompulásával, a nationalis anaesthesia fellépésével lehet megmagyarázni, amikor a magyar biológiai állományhoz tartozó és magyar öntudattal is rendelkező egyének nem ismerik fel a magyarság belső, a magyar internumban, minden külső befolyástól mentesen eldöntendő dolgait. Az egészséges szervezet életakarata, amelyet a nemzetnél az ivadékok sorsáért való felelősség érzetnek kell irányítania, nem bénulhat meg akkor, amidőn észreveszi, hogy a más útjára tévedve, szakadék felé rohan. Hogy azonban ezt felismerhesse, ahhoz a saját szemével való helyzetlátás szükséges, mert csak így következhetik a második jelenség: problémák és feladatok helyes meglátása, sorrendjük és módszerük megtalálása. E nélkül az idegen szemlélet lesz a «magyar» értékrend alapja, ebből is csak annyi, amennyit bizonyos helyzeti egyezés alapján magáénak érezhet, így lett a hitlerizmus «magyar világnézeti orientáció», egy túlzó antiszemitizmus alakjában, így alakult ki a német befolyást lehelő magyarnyelvű napi- és hetisajtó köz vélemény formáló hatása alatt a magyar sorskérdéseket zsidókérdéssé szimplifikáló felfogás. Említettük már, hogy ezt a jelenséget némileg más

alakban már 1920-ban megismertük, amidőn a magyarság magáraébredését a — keresztény antiszemitizmus — jelszavaival zsongították el. Akkor még nem volt túlnyomóan német jellegű, akkor az asszimiláció magyarjainak volt összefogása és akkor még nem került sor arra, hogy a kérdés súlypontját az országhatáron túlra helyezzék a közvélemény irányítói. Amikor azonban egy erős faji nacionalizmus feszül az új világnézet mögött s egy Európát a maga képére átalakítani kívánó hegemónia-törekvés árja hozzánk átsapott, vagy régi csatornákon átszivároghatva felgyülemlett, ez a szellem-, ideg- és izomerőre támaszkodó, győzelme céljaira minden eszközt mozgósítani kész élet- és világszemlélet, amely nem is titkolja, hogy az országhatárokat nem tekinti másnak, mint egy olyan idejétmúlt gátrendszernek, amelyet csak nagy önuralommal tud figyelembevenni, — az új antiszemitizmust nálunk is állandóan az érzelmek veresizzására kellett hevíteni, hogy ennek tüze-fénye mellett elhalványodjanak a magyar létszempontok s fel ne merüljön az az értékrend, amely a magyar jövőt a maga életútján tovább haladva olyan különállásban kívánja biztosítani, amely nem könnyen hozható összhangba bizonyos kontinensrendező elképzelésekkel.

VII.

Egy nemzet egysége szellemi vonatkozásban a nemzeti közösség kifelé való magatartásának világos elvi tudatosságában, következetességében, a nemzet sajátos lelkületének, egyéniségével való összhangjában mutatkozik. A tudatos elvi állásfoglalásnak azonban közvéleményt és közakaratot kialakító folyamatban kell kiérlelődnie. Ha a folyamat nem tud végbe-menni, mert a hatalmi tény (törvény, intézmény, esemény) előbb jön létre, mint a közvéleményt kialakító folyamat lezajlik, vagy ha a kiérlelő folyamat organikus kibontakozását befolyásoló propaganda vagy hatalmi nyomás, esetleg valamely a tiszta látást nehezítő tény vagy körülmény zavarja, akkor a nemzet szellemi egysége hiányzik, ami nem zárja ki, hogy a magatartás egysége valami okból, pl. a törvénynek való engedelmisség miatt, mégis létrejön. Ez a magatartás sokszor csak külsőséges, a lényegét lehetőleg megkerülő vagy kijátszó,

rendszerint lanyha, kihagyó, színlelt, megbízhatatlan. Mögötte titkon tovább folyik a közvélemény alakulása, de most már ingerültebben, több emóciót kiváltva, mert a birtokban levő fél türelmetlen, követel és büntet, a másik pedig ellenzéki magatartásra hajlik, elkeseredett, lázadó és üldözött lesz. Az egész közvélemény kialakulási folyamat nem egyéb, mint a valahonnan, rendszerint fentről, néha azonban legalulról kiindult gondolatnak, egy vágy-, érzület-, szemlélet-ágban született (beágyazott) eszmének idomulása és formáló küzdelme az egyéni lelkekben számtalan változatban élő vágy-, érzületi és szemléleti elemekkel a befogadtatásért és az egyéni lelkekben meghatározott nemzet-egyéniiséggel való összhangjáért. Két eltérő, sőt ellentétes típusa lehetséges e folyamatnak. Egyik az, amikor az eszme, bárhol született is, először mint a minden irányba terjedő hanghullám bejárja a társadalom minden rétegét s a nyomában támadó visszhangtól erősödve vagy gyengülve, bővülve vagy zsugorodva alakul reális programmá és nem egyszer éveken át szüntelenül járva, a társadalom szellemi küzdőterén nyeri csak el valósulásra érett formáját. A másik, az ezzel ellentétes típusú folyamat, amikor az eszme magva hétpecsétetes titokként jut a hatalom birtokosa elé, aki a társadalom (nemzet) egész közösségi ösztönét vindikálva mint értelmi centrum és a nemzet sorsának intézője mindjárt dönt a megvalósítás ügyében is, úgyhogy a közvélemény a valósulással együtt a propaganda útján az «illetékes» megokolásával készen kapja az eszmét és annak testet öltött alakja megkíméli a közösséget minden immár céltalanná is vált fejtöréstől és kritikától. Ott, az első típusnál nagy a hangzavar, az érdeklődés lassú, az eredményt kompromisszumok szürkítik és tompítják. Itt a legnagyobb csendben, gyorsan és az eszme szinte fogalmazási markáns vonásaival jelentkezik a tetté vált gondolat. Ott a társadalom leplezetlen sokrétűsége bélyegződik, itt az egység eleve adva van s annyi a belső igazsága, amekkora sikerrel tudja a propaganda közérzülétté vinni be a tömegbe azt az érzést, hogy bizalmának letéteményese hivatottabb annak megállapítására, hogy mi a jó a társadalomnak, mint maga a társadalom. A kétféle folyamat két ellentétes pólusú világot jelöl, két szembenálló társadalmi rendszert, az individualista és a

kollektív, a szabadságból alakuló és a parancsból születő rend világát. Mindegyik megvalósítja a társadalom egységét. Hogy melyiké a jövő, az a mai küzdelmek alapproblémája. A magyarság mind intézményei, mind belső lelki meggyőződése szerint mindig a szabadság elvi alapján állott és áll ma is.

Nálunk a közvélemény alakulásának van mégis egy különleges nehézsége, amely csak történelmi helyzetünk figyelembevételével magyarázható meg. A hosszú idegen uralom alatt kifejlődött egy lelki kettősség, amely azt jelentette, hogy van egy belső, ösztönszerű, szívünk szerinti véleményünk, amely azonban a hatalmi helyzet miatt nem válhatik kifelé is nyilvánított akarattá és van egy a helyzettel való megalkuvásból született, kifelé érvényesített véleményünk és akaratunk. Belénk idegződött a hatalomhoz igazodás, a loyaltás elsősége, amely 1918 után is érvényesül, mégpedig most már egy reánk parancsolt nemzetközi magatartás következtében fokozott mértékben akadályozva az őszinte véleményalkotást. Mohács óta csonka, inkább névleges szabadságunk során eltompult az érzékünk önállóságunk lényege iránt, leszoktunk az önálló gondolkodásról, agyunk ellustult, elkényelmesedett (minek törjük a fejünket, mikor úgylis az történik, amit a kormány parancsol!), a felelősségérzet és vállalás készsége meggyengült. Az ösztönös állásfoglalás reflexe még jelentkezik, de oly erőtlően, annyira gyáván, hogy arra sem képes, hogy rendezze, sajátmaga számára végiggondolja, ítéletté érlelje a véleményét formáló gondolatokat. Az őszinte véleményalkotás és nyilvánítás szinte egyéni virtuskodássá ritkult, amely csak azért nem jár komoly kockázattal, mert egészen kivételes és visszhangra sem számítható jelenség, tehát veszélytelen. A magyar közélet nagyon ritkán lett termékeny melegágya a tárgyilagos kritikának, e helyett a személyi szempontok jelentősége nyomult előtérbe. A tárgyi szempontok is csak akkor bírják a nyilvánosságot, ha erkölcsi alapjuk összhangban van a nemzeti közösség érdekeivel s ezt nem csorbítja érzékenyen a kedvezést igénylő osztályok vagy csoportok javára. A hatalom gyakorlóit, a kormányférfiak nagyobb részét az igazságos és a közérdeket tisztán megőrző vezetés szándéka hatotta át, tehát a közvélemény kialakulását nem akarta gátolni. Hogy ennek ellenére sem a

nyílt, a nyilvánosságot kereső és a szabad vitát és kritikát engedő gyakorlat lett általános, hanem a zárt ajtók mögött befejezett tényekkel operáló, — annak az ország alapvető helyzeti nehézségein túl egyik oka, hogy a társadalmi osztályok egyensúlya máig sem tudott úgy kialakulni, hogy helyet biztosíthasson egy általánosan követelt közérdekű politika őszinte akaratának, a másik pedig az a hosszú századok alatt kiérlelődött vezetői felfogás, amely szerint a vezető nem lehet őszinte, s még ha a legteljesebb jószándék hatja is át, a tömegre, a népre, a vezetettekre nem támaszkodhatik.

Az őszinteség és különösen a nyíltság hiánya tenyészette ki az elvtelenség és a gyávaság szellemét, nagygyá pedig a méltatlanok érvényesülési szövetsége, az osztályszolidaritás hízta. Ebben a légkörben az eszmék önzetlen szolgálata elvesztette a realitás jellegét. Mint vestaszúz Astarte papnői között, mosolyt fakasztott a «népbarát» s az igazságot kereső. És ha még sem árulta el az eszmét s okosan igyekezett azt megvalósítani, maga is őrizkedett a nyilvánosság és nyíltság útjaitól, amelyeken a farkasok őrszemei mint a közvélemény minden hájjal megkent és a jelszavakkal való visszaélés bajnokai leselkednek, hanem szinte lopva, a közösséget befejezett tény elé állítva vette rá a hatalom becsületes sáfárját a cselekvésre. Ez a magyar közélet általános elvi álláspontja és gyakorlata, amely tehát elkerülte az eszmeérlelő, közvéleményt alakító szellemi arénát. Ha tehát legalapvetőbb társadalomszemléleti és elvi kérdésekben, aminő például a hazai nemzetek közötti magatartás kérdései és a magyar külső politika iránykérdései, nem beszélhetünk egységes, sőt egyáltalában kialakult magyar közfelfogásról, annak magyarázatát nem annyira a kérdések kétségtelen nehézségei és belső dilemmákat rejtő voltában, hanem — hiszen a kitérés az élet nehéz kérdései elől még nem megoldás — közvéleményalakító szellemi életünk elsorvadásában kell találnunk. Talán van ebben egy kis magyar fatalizmus is. «A lesz, ahogy lesz» és a «még sohasem volt úgy, hogy valahogy ne lett volna» — lelki magatartás kedvez a sorsdöntő kérdésekben való állásfoglalás halogatásának. Egészséges, összeműködő társadalom azonban nem nyugodhatik, amíg fontos problémáit a közvélemény kialakításával nem tisztázta. Nálunk a helyzet

tárgyilagos lemerése sem történt meg, az ilyen célú könyvek megjelenése sokszor lehetetlen volt, de ami megjelent az sem foglalkoztatta komolyan sem a nagyközöniséget, mely tudomást sem vett róluk, sem a közvélemény irányítóit. Nem szűrtük le se az 1918 előtti, sem az idegen uralom alatti tapasztalatok tanulságait. Publicisztikánk is, politikai életünk is egy retorikai formanyelv szólamait variálták, mint akik nem bízva a magyar közönség mély és kétségtelen magyarságában, a bizonykodásban vagy a merev irredentizmus kritikátlan gondolatkörében vélték felismerni a nyilvánosságot bíró eszmeváltás sorompóit, az őszinte helyzetfeltárást, sőt talán már a felismerést is, a kötelező irredenta-eszme elárulásának érezték, az «üss, csak hallgass meg» belső parancsa pedig senkiben sem szólalt meg. Így a magyarság körében éppen sorskérdéseiről általános a vélemény hiánya, az alapvető erőviszonyok és összefüggések tekintetében a tájékozatlanság és a helyzet nem ismeréséből fakadó elgondolások terén korlátlanul csapong a fantázia szabad játéka. Mindenki érzi ugyan, hogy a fórumok szava, akár a sajtó, akár a politika nyilatkozatáról van szó, nem egészen őszinte és sok bennük a célzatosság és az elhallgatás, de ez legfeljebb némi ingadozásra vezet, vagy a kérdések elkerülésére. Azt már kevesebben tudják, hogy a vezetők maguk is sokszor épúgy nélkülözik a problémák tiszta szemléletét, mint a közönséges halandók. Általános tehát a bizonytalanság, a naív képzelődés, de igen gyakori a teljes elvtelenség is és a problémaismeret tökéletes hiánya.

Szeretünk kérkedni ezeréves alkotmányunkkal és azzal, hogy ennek korán érvényre juttatott alapelve az önkormányzat, a sorsunk tudatos és felelős intézése. Ennek ellenére úgy látszik, hogy főleg az utolsó kilencven esztendő egészen leszoktatott az önálló gondolkodásról alapvető kérdéseinkben. Még azok az intézmények is, amelyek az önkormányzat rendszerét fejlesztették ki, vagy kísérletképpen ép napjainkban öntik szervezetbe, jobbára nélkülözik az öntevékenység, az alul is felelősséget érző működés szellemét, vagy külsőségekben őrzik ezt, különösen a választás rendjének fenntartásában, pedig ennek csak a választók tárgyi részvétele, cél- és irány eszmékkel való termékenysége mellett van igazi értelme. Deák Ferenc még szerette a

gondolkodó politikust, Tisza Kálmán azonban már a tarokkasztalhoz terelgette őket. Belső ellentétekben gazdag helyzetek természetesen visszafejlesztik a felelősség készségét és kedveznek e bizalmi gondolat térfoglalásának. De, hogy a tömegek őszinte tájékoztatását és meggyőzését mellőző kormányzat mellett mennyire ingoványba téved a közösség s viszont a nemzet bensőséges bizalmának hiánya mennyire gyengíti, tétovává teszi s végre is zátonyok közt való bukdácsolássá, vagy ami még rosszabb, az öncélúsága szilárd megőrzésében is ingatagga teszi a vezetést, az az utolsó félszázad történetéből eléggé kiviláglik.

Arra a kérdésre, hogy az utolsó negyedszázadban a magyarság létkérdéseiben miért nem tudott pozitív elgondolás és a magatartásunkat a konkrét feladatokra nézve világosan meghatározó felfogás kialakulni, nem elég az illúziókhöz való ragaszkodásra hivatkozni, ennél továbbmenve az önismeret hiányára és a magunkbapillantástól való irtózásra kell utalni. Nem szeretünk tükörbe nézni, mert ragaszkodunk ahhoz az elképzelt önarcképhez, amelyet hiúságunk és önszeretetünk rajzol állandóan lelki szemünk elé. De nem szeretünk abba a torzító tükörbe sem nézni, amelyet ellenségeink tartanak felénk, így sem magunkat nem ismerjük meg igazán, sem az ellenségeink gyűlölködő vádjában rejtőző, felnagyítva torz, de mégis tanulságos igazságokat. Nem ismerjük ellenségeinket sem, mert nem tudunk a megérteniakarás tárgyilagosságával közeledni feléjük. Mi is csak hibáikat látjuk és hánytorgatjuk, mint ők a miénket. Panasz és nyelvöltögetés nem jó ösvényei a tisztánlátás és a célravezető, helyes lelkiség megtalálásának. Bántottak Trianonban, csúful, igazságtalanul és oktalanul megraboltak. Ez így nem maradhat. — Ennyit tanítottunk az iskolában, erre az egyetlen gondolatra neveltük rá a sajtó útján a nemzet nagy tömegeit, a többit rábíztuk a fantáziára. Ez pedig a thesis-anthésis ugrását tette meg legkönnyebben: visszacsinálni Trianont, visszaállítani a régi világot. Ez persze nem program, hanem programtalanság, a Rip van Winkle-mozdulat, a tökéletes elzárkózás a tudomásul sem vétele mindannak, ami a világban és körülöttünk történt. A teljes elutasítás kényelmes gesztusában leegyszerűsített állásfoglalás, amellyel az új hely-

zetet tudomásul vettük, szinte vasfüggönyt eresztett közénk és a körülöttünk élő népek közé s ez megakadályozta, hogy másra is gondoljunk, mint a 18-as helyzet visszaállítására. Az irodalom sokat beszélt a múlttól, a folyók irányáról, a hegyekről, az egyszerű nép régi ragaszkodásáról, a gazdasági egymásrautalásról, de befogta a fülét a határon túli kritika elől, az odaát végbement reformok elől, kivéve azt, amit a magyarság ellen szegeztek, viszont az ottani korrupció híreit mohó örömmel hallgattuk s ettől vártuk a csodát, a *nép* visszafordulását a magyarság felé. Ami történt, azt most összetévesztik ezzel az ábránddal, s míg a tisztánlátók a legnagyobb aggodalommal vannak eltelve, a nagy tömegek felvilágosítása késik s ezzel késnek azok a reformok is, amelyek a helyzet megmentésére, megoldására volnának hivatva. A magyarság milliőiből ma egyes csoportok a legközvetlenebb aggodalom malomköveit érzik lelkükben, a többség pedig egyáltalában nem, vagy alig vesz erről tudomást, és ha nagyritkán szó esik róla, azzal nyugtatják meg magukat, hogy nálunk erősebb falnak vetettük hátunkat s az erőhatalom abban van, mi úgysem tehetünk semmit. Mintha a «semmit sem tehetünk» önámító képzelete, ez a rettenetes magyar átok fogná le a jövőt előkészítő kezeket ma is, olyan időben, mikor oly sok erős fal omlik, már semmit se tudunk róla, de 18 után sem akartuk tudomásul venni, hogy az összeomlást mi idézte elő.

Mondhatná valaki, hogy az alapvető és kényes dolgok nem tűrik a nyilvánosságot s nem is szükséges, hogy a tömegek erről tájékozva legyenek, elég, ha a vezetők tudják, mi a tennivaló. Akik így beszélnek, azok tökéletesen a hazai gyakorlat szerint gondolkoznak ugyan, de megfelelnek két dologról. Az egyik az, hogy a vezetők nálunk is a csodavárók között foglaltak helyet, maguk is szuggesztíója alá kerültek annak a programtalan és tisztán érzületápoló propagandának, amit az 22 év irredentizmusa jelentett, a restitúciót külső erőttől várták, a magyarság előkészítését és a vonzóerőt nevelő szellem megerősítését vagy nem látták szükségesnek, vagy nem tudták megvalósítani annak a szellemnek ereje miatt, amely itt a régi hatalom megtartását kívánta. A másik az, hogy bármennyire beleágyazzák is magukat a vezetők, a hatalom birtokosai a

hatalmi szervezetek hálózatába s bármennyire értenek is a félelem és reménység keltésének művészetéhez, hatalmuk biztos talapzata mégis csak a nép lelkületével való harmónia, az a bensőséges igenlés, amelyet a nép ösztönszerűen érez. E nélkül csak adminisztrálni lehet, a létküzdelmet irányítani nem. Itt pedig erről van szó. Vezetők és vezetettek kölcsönösen nem ismerték egymás felfogását a legfontosabb kérdésekben, nem is voltak rá kíváncsiak. Így maradt el minden, ami most annyira szükséges volna, a szomszédos népekkel a lelkek békéjének előkészítése, az akadályok lebontása, a belső hozzáigazodás és így alakultak ki olyan kapcsolatok, amelyek a velünk együttélésre utalt népekkel az egymásratalálást éppen nem könnyítik meg. Csupa fonákság, csupa kényszerhelyzet, megoldatlanság, fatálisán hamis látszat. A lelkek egységéről, a lelki egység eredményes kereséséről ezért nem lehet ma beszélni, sem a magyarságon belül, sem a magyarság és szomszédai között.

VIII.

Kétségtelenül bizonyos, hogy a magyar szempontú élet- és világszemlélet nem indulhat ki másból, mint a magyarságnak mint nemzetegyennek öncélúságából, beillesztve azt a nemzetársulások olyan rendszerébe, amely számára és a haza területén élő más nemzetek számára egyaránt békés együttélést, kölcsönös egyetértést s ezzel a békességet kívánó világ szemében is megnyugtató állapotokat ígér. Ilyen magyar lelkület és magatartás azonban csak egy külső imperializmustól nem befolyásolt magyar közvélemény mellett alakulhat ki. Nem várható tehát a magyarság lelki egysége és biztos életösztön alapján való igazodása addig, amíg az idegen lelkiség nyomása meg nem szűnik s a magyarság a maga lelki autonómiáját a magyar szellemiség védelmével vissza nem szerzi. A magyarság lelki önállóságának elhalványodása kettős benyomásra, a hideg félemlítésre és a más szellemiség propaganda áradására következett be, viszont a védekezés egyetlen útja és feltétele: a tisztánlátás. De nem egy-két, hanem minden vonatkozásban. Tisztán kell látnia, hogy a körülöttünk s részben már is újra velünk élő nemzetek fiai hogyan éreznek, gondolkoznak saját sorsukról és

velünk való kapcsolatokról. A magyar lelki egység annak eldöntése is: kis nemzeti államban kívánunk-e élni, 90%-és magyar államban, hiányos együttesben, de komolyabb alkalmazkodási-kényszer nélkül, vagy alkalmazkodva a természetes határok szabta népi adottságokhoz olyan új állampolgári és társadalmi berendezkedésekre térni át, amelyek, mint a korszerű kívánalmaknak egyedül megfelelők, a szövetséges állam képletéhez közelednek. Zavarja a magyar lelki egységet a más néphez való alkalmazkodást vezető szemponttá tevő, bár merőben ideiglenes életforma, mert a magyarság egyéniségéhez nem méltó, érdekeit s a civilizált világ becsülésének megtartását kockáztatja. Az önállás védelme természetesen férfiasan helytállást követel. De ezt csak egységes nemzet, egységes magyarság teheti. Lelki, szellemi, erkölcsi integritásunk helyreállítása tehát az első feladat és az ehhez szükséges eszmélkedés.

Vannak kényszerhelyzetek, amidőn a létérdek erkölcsi áldozatot is követel: az önérzet és az önállóság korlátozását. Ez a magatartás azonban csak akkor nem okoz komoly kárt, ha kikerülhetetlenségéről mindenki meg van győződve s mindenki áldozatot hoz, tudatosan.

Összefoglalva a mondottak lényegét: Minden nemzet egysége az önmagához való hűségen és a maga harmonikus, belső problémákat feloldó magatartásán alapszik. Minden nemzetnek más, a többitől lényegesen különböző az élethelyzete, sőt ez is folytonosan változik, ami örökös alkalmazkodást követel. Vannak azonban relatíve állandó körülmények a nemzetek egymás közötti viszonyában. Minden nemzetnek magának kell a legteljesebben áthatva lenni érdekérzéseivel és e belső szükség alapján, jövőjének és helyzetének legtárgyilagosabb lemerése alapján kiépítenie élettervét és dönteni a pillanatnyi magatartása tekintetében.

És itt érkezünk el a magyarság egysége érdekében múlhatatlanul szükséges másik nagy feladathoz a magyar államon belül az állandó biztonságérzetnek megteremtéséhez. Amiképen az egyén, azonképen a nemzet is mindenk előtt biztonságban kíván lenni, erre törekszik, mert enélkül nincs nyugalma. A biztonságérzet nem lehet tökéletes addig, míg az együttélő, egymásra utalt népek viszonya nincs a kölcsönös megelégedés

kívánalma szerint rendezve. Az első világháború előtti korszakban 1867—1918 között is állandóan hiányos biztonságérzettel élt a magyarság, mert az ú. n. nemzetiségi kérdés nem volt kielégítően rendezve s a megoldatlan kérdés miatt nem mertük közéletünket demokratizálni, ami a társadalmi osztályok közötti összhangot is megrontotta s így az egységes szellem kialakulását még reménytelenebbé tette. A bizonytalanságérzet nem volt alaptalan. Lényegében a trianoni keretek között sem szűnt meg, csak más alakot öltött. A bizonytalanság átka, hogy megakadályozza a lelki koncentrációt, bénít, halogatóvá, habozóvá tesz. Még az sem történt meg, amire mindenképen szükségünk lett volna: a belső lelki reform, amivel kiűtöttük volna rágalomra is kész szomszédaink kezéből a magyar «feudalizmusra», az úri gögre, az igazi demokráciával ellenkező politikai és társadalmi jelenségekre hivatkozhatás alkalmait, pedig erre belső erősödésünk és vonzóerőnk növelése szempontjából egyaránt szükség lett volna. Belső lelki egységünk nagyot lépett volna, ha jön egy magyar államférfi, aki kimondotta volna, hogy a történelem tanulsága az átalakulás szüksége, hogy ez s nem az «így volt — így lesz» jelszavakkal a komoly és nehéz kérdése elől való kitérés vezet a megerősödés útjára. Szinte minden reformunk mellett ott leselkedett a félmegoldás, az idejétmúlt, jogosulatlan érdekekkel való megalkuvás, ami azt elerőtlenítette s a lelki egység örömétől is megfosztotta.

A bizonytalanságnak is megvan a maga célszerű és lelki felkészültséget jelentő s ebben egységet biztosító magatartása. Reformok és nevelés. A reformokról már szoltunk. A nevelésben tükröződik legtisztábban a nemzet lelke. Mi Trianon után nem igazodtunk eléggé az egység és felkészülés célkitűzéseikhez. Kezdtük az állami, tehát az összefogó iskolák félreszorításával. Az állami tanárság minden alap nélkül szinte a megbízhatatlanság bélyegét kapta s a folytonos mellőztetést. A nevelésben elkerültük az őszinte, a saját hibáinkat és mulasztásainkat is feltáró, tehát a javulást előkészítő tájékoztatást. Több volt a szavalat, a frázis, mint a halk, de őszinte vallomás és fogadalom. Az ünnepélyek szóvirágai nem vernek mély gyökeret, a meg-hitt, átértett, őszinte tanítás igen. De erre senki sem adott példát, aki lent megindította volna, az félt, hogy megkövezik

az ünnepi szónokok. Így a belső revízió szelleme nem tudott megszületni. Az a belátás sem, hogy a mi lelki újjászületésünk-ből nőhet csak ki az a szellem, amely szükséges a békés együttéléshez, amely ennek őszinte akaratára bízhatja az idegen, de velünk egy országban lakó népeket. Olyan mély emberi együttérzésre van szükség önuralmat adó igazságszeretetre és türelemre az együttélés új rendjének okos, méltányos rendszeréhez, amelyre ma a magyar értelmiségnek csak kevés egyede van lelkileg felkészülve s ezek sem az iskolák nevelése révén. De a lelki alapok minden magyarban megvannak s a nép alsó, színmagyar rétegei, csakúgy, mint az ipari munkásság erős támaszt adna az új magyar lelkület kialakításához.

Végezzük futó szemlénket. Az eredmény végső összegezésben inkább biztató, mint aggasztó. Az ideális, a helyzetünk és feladataink nehézségének megfelelő egység, összefogás, összeműködés, közvélemény és közszellem megszületésének vannak nehézségei, sőt akadályai, de egyik sem olyan, hogy komoly percek lehelletére le ne omlának. Az idegenség inkább kacérkodás, a meg nem értés inkább vitázás, a közöny inkább az önzés próbálkozása, a szembeállítás inkább legénykedés. Valamennyi mögött ott vibrál a ki nem mondott szó: nem kell túlságosan komolyan venni. Rossz magyar szokás: mindent a végpercre halasztani. Így lehet az egységgel is. Hogy minden látszat ellenére mindenki érzi az összefogás szükségét, sorsunkat eldöntő jelentőségét, az kiérezhető abból, hogy a túlzásokat minden irányban elkerültük. A magyar egység bármely pillanatban valósággá lehet a nélkül, hogy sebeket kellene ejteni magyar lelkeken, s a nélkül, hogy mély szakadékokat kellene áthidalni. Egyetlen feltétele csak ennyi: komolyan akarni és megfogni egymás kezét.

Szombatfalvy György.